

GU JOURNALEN

OBEROENDE TIDNING FÖR MEDARBETARE VID GÖTEBORGS UNIVERSITET #5 NOVEMBER 2024

NYHETER

GU faller
i rankning

NYHETER

Fåtal blåser
i visslan

REPORTAGE

AI och konsten

Stationschef i havets tjänst

Louise Newman ansvarar för R/V Skagerak

GÖTEBORGS
UNIVERSITET

GU JOURNALEN

har en fri och självständig ställning gentemot sin ägare, Göteborgs universitet, och utformas enligt journalistiska principer samt enligt spelreglerna för press, radio och TV.

T.f chefredaktör & ansvarig utgivare:

Eva Lundgren,
tel: 0709 691014,

e-post:

eva.lundgren@gu.se

Redaktör

Allan Eriksson
tel: 0708 729142

e-post:

allan.eriksson@gu.se

Fotograf:

Johan Wingborg,
tel: 070-595 38 01,

e-post:

johan.wingborg@gu.se

Layout: Anders Euren,
tel: 0732 576240

e-post:

anders.euren@gu.se

Adress: GU Journalen,
Göteborgs universitet,
Box 100, 405 30,
Göteborg

e-post:

gu-journalen@gu.se

Internet:

gu-journalen.gu.se

Upplaga: 4 000 ex

ISSN: 1402-9626

Material: För obeställt material ansvaras ej. För ej signerat material ansvarar redaktionen. Citera gärna, men ange källan.

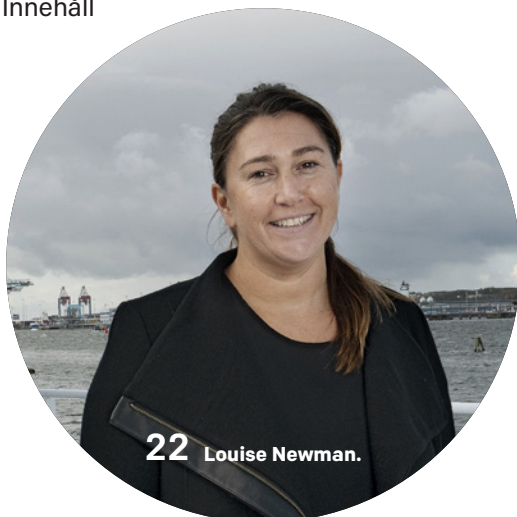
Adressändring: Gör skriftlig anmälan till redaktionen.

Tryckeri: ByWind

GÖTEBORGS
UNIVERSITET

Innehåll

22 Louise Newman.

13 Drottningbesök.

36 Excellent forskning.

18 Israel-Palestina.

Innehåll

Nyheter 04-20

- 04 **Ny etikprövningslag** på gång.
- 06 **Rankningar** värda att lita på?
- 08 **Ingen större chans** att nå klimatmål.
- 09 **Nätverk för skatter.**
- 10 **Visselblåsare** inget för GU.
- 12 **Gott ekonomiskt resultat.**
- 13 **Rundbordssamtal** med drottningen.
- 14 **Stort intresse för** barns och ungas hälsa.
- 16 **Flerårigt arbete** med antibiotikaresistens gav resultat.
- 18 **Seminarium** om Israel-Palestina.
- 20 **Kvinnsam** startar nätverk.

Profilen 22-25

- 22 **Louise Newman** håller koll på Skagerak.

Reportage 26-35

- 26 **Learning Lab** inspirerar ny pedagogik.
- 28 **Barns utveckling** i fokus.
- 30 **Så lär sig barn tala.**
- 31 **AI och konsten.**
- 34 **Översättarkonst och AI.**
- 35 **Detta är Chat control.**
- 36 **Notis om excellent** forskning.

Folk 38-52

- 38 **Centrum** för framtida föreställningar om världen.
- 40 **Lågtyska i Brasilien.**
- 42 **Celebert besök** på HSM.
- 44 **Doktorspromotionen** – årets största högtid!
- 46 **Seniorakademin** fyller 20.
- 48 **Nytt om folk.**
- 49 **Insändare.**
- 50 **Säkerhetstips.**
- 51 **Utsikten.**

Spirande samarbeten vid startskottet för drottningens professur

Hur ska man leda och styra för att åstadkomma förändring i en stor verksamhet som Göteborgs universitet? Att styra i riktning mot gemensamma mål och beslutade strategier, var i fokus när vi häromdagen samlade akademiska ledare och verksamhetsstödschefer till en gemensam strategidag. Jag och universitetsdirektören Johan Johansson pratade om vikten av att nyfiket undersöka friktionen i organisationen och hitta vägar att arbeta mer effektivt tillsammans mellan verksamheter och nivåer. Dagen beskrevs av många som en bra början till ett fördjupat samtal om en mer sammanhållen organisation där vi nyttjar vår samlade kraft på ett ännu bättre sätt.

Den 10 oktober gick startskottet för inrättandet av *Drottning Silvias professur i global barn- och ungdomshälsa med inriktning mot psykisk hälsa*. Vid ett rundabords-samtal, med deltagande av bland annat Drottningen, diskuterades hur forskning, tillsammans med offentliga, privata och ideella verksamheter, kan bidra till en bättre framtid för världens unga. Dagen efter ordnades en konferens på temat med deltagande från i princip alla universitetets

fakulteter och många organisationer i det omgivande samhället såsom skola, sjukvård och idéburna organisationer. Jag har nåtts av signaler om att konferensen redan lett till nya kontakter och forskningssamarbeten. Annonser för professuren ligger ute och satsningen tas nu vidare av fyra fakulteter med ambition att bygga en tvärvetenskaplig miljö kring global barn- och ungdomshälsa med inriktning psykisk hälsa.

Jag vill också slå ett slag för den informationssäkerhetsutbildning som universitetet nu inlett. Det handlar om mikrolektioner som kommer till din mejl. Universitetet är en stor och robust organisation men när det kommer till informationssäkerhet är vi inte starkare än vår svagaste länk, så jag vill uppmana alla att delta i kursen.

Vi har också hunnit med årets doktorspromotion. Som alltid en fin och festlig högtid där vi firar våra nya doktorer, hedersdoktorer och akademiska pristagare. Stort grattis och väl kämpat allihop!

Malin Broberg

Rektor MALIN BROBERG

Vikten av möten i en digital värld

Vad har generativ AI för betydelse för konsten? Denna viktiga fråga diskuterar tre GU-medarbetare i detta nummer: Niclas Östlind, Klara Källström och Niclas Hval. Bland annat menar de att brödjobben riskerar försvinna när AI-verktygen snabbt kan ordna en bild eller en översättning, men att mer krävande konstnärligt arbete kommer att finnas kvar. AI:n är ju tränad på att ta fram det förväntade. "Som konstnär vill man istället nå det komplexa, tvetydiga, utsägliga", förklarar exempelvis Klara Källström.

Mick Wilson, föreståndare för det nya Centrum för konst och det politiska imaginära, påpekar att vi ofta tänker på nya teknologier som något som av sig självt skapar förändring, bara genom att finnas till. Han menar att vi behöver föreställa oss tekniken på ett nytt sätt, som är till glädje för oss själva och för hela samhället, och inte bara ge upp inför exempelvis kommersiella eller andra krafter som vill påverka oss.

Den 26 september fick tre studentensemblar på Högskolan för scen och musik möjlighet att arbeta med Barbara Hannigan. Också studenternas kurskamrater i publiken fick chans att ställa frågor. Den världsberömda dirigenten och sångerskan såg tillfället som ett samtal med unga kollegor som var givande också för henne. Det direkta mötet ger en förståelse för den andres sätt att tänka och agera som inte riktigt går att få på annat sätt, menade hon.

Hur viktig AI-tekniken än är kommer den aldrig att helt kunna ersätta personliga samtal och sammankomster mellan människor i verkliga miljöer och sammanhang. Faktiska möten är oersättliga, vare sig de handlar om konst, om samhällsfrågor eller i olika utbildningssammanhang.

Ökat etikansvar för universitetet

Ökad frihet men också ökat ansvar – så kan man sammanfatta det förslag på ny etikprövningslag som regeringens utredare presenterade i oktober.

Syftet med förslaget är att underlätta etikprövning av forskning inom främst humaniora och samhällsvetenskap.

DEN NU GÄLLANDE lag om etikprövning av forskning som avser människor trädde i kraft den 1 januari 2004. Lagens syfte är att vid forskning värna om respekten för människovärdet.

Många forskare, främst samhällsvetare och humanister, har dock kritiserat lagen för att främst vara anpassad till det medicinska fältet

och inte till andra typer av undersökningar, exempelvis enkätstudier eller studier av offentligt material. Våren 2023 skrev närmare 2 500 forskare på ett upprop med krav på förändringar av lagen.

KRITIKEN LEDDE TILL att regeringen i augusti 2023 gav justitierådet Ulrik von Essen i uppdrag att se över vissa delar av etikprövningslagen. Den 1 oktober presenterade han sitt förslag på en ny lag. Den mest centrala förändringen innebär att viss forskning, som innefattar behandling av känsliga personuppgifter eller personuppgifter om lagöverträdelser, ska undantas kravet på etikgodkännande. Det förklarar **Erica Schweder**, förvaltningsjurist vid GU.

- Undantag föreslås gälla i

»Ytterligare en viktig förändring är att Överklagandenämnden för etikprövning (Önep) föreslås få en mer vägledande roll i sin tillsyn ...«

Erica Schweder

tre fall: när uppgifterna avser en forskningsperson som är över 18 år som har lämnat informerat samtycke, när de avser en person som är över 18 år och har getts allmän spridning samt om de finns i allmänna handlingar som inte är sekretessreglerade. I samtliga fall krävs att forsk-

ningen endast innebär en ringa risk för den enskildes hälsa, säkerhet eller integritet.

Erica Schweder påpekar att dataskyddsförordningen (GDPR) ställer krav på skyddsåtgärder för hantering av känsliga personuppgifter i forskning.

- Etikprövning är en sådan skyddsåtgärd. Om forskning undantas etikprövning måste alltså andra åtgärder vidtas. Enligt utredningen blir det forskningshuvudmannens ansvar att anta forskningsetiska riktlinjer, samt bedöma om en studie behöver etikprövas eller inte.

DEN NUVARANDE LAGEN har också kritiserats för att vara underinkluderande. Det innebär att den inte omfattar

personuppgifter som inte är känsliga men ändå kan vara ömtåliga, exempelvis om en persons ekonomi. Dessa områden kan med det nya förslaget fångas upp, förklarar Erica Schweder.

- YTTRELLIGARE EN VIKTIG förändring är att Överklagandenämnden för etikprövning (Önep), föreslås få en mer vägledande roll i sin tillsyn och att, istället för som idag, vara skyldig att åtalsanmäla även mindre lagöverträdelser kunna meddela granskningsbeslut. Ur ett rättssäkerhetsperspektiv är den förändringen mycket välkommen.

Magdalena Nordin, professor i religionsvetenskap och teologi, håller med om vikten av

att forskare, om förslaget går igenom, inte längre behöver oro sig för att bli anmälda om de gör ett mindre fel.

- Idag skickar många forskare in sina projekt för etikgodkännande för säkerhets skull, trots att det egentligen inte behövs, vilket förstås både innebär ett merarbete och en extra kostnad. Mycket i förslaget är bra men flera förtydliganden behöver göras, exempelvis vad som ska räknas som "ringa risk" och "personuppgift"; jag tycker exempelvis inte att jag hanterar personuppgifter om jag ställer frågor till personer vars personnummer, namn och adress är okända för mig.

DET ÄR OCKSÅ OKLART på vilken nivå forskningshuvudmannen ska göra sin etikgranskning och hur efterlevnad av reglerna ska följas upp, menar Magdalena Nordin.

- Vi kommer att slippa det arbete och den kostnad det innebär att söka prövning hos Etikprövningsmyndigheten. Men arbetet och kostnaden finns ju fortfarande kvar, även

»Kunskap om den nya lagen måste också spridas till forskarna.«

Peter Korp

om prövningen istället blir forskningshuvudmannens ansvar.

Peter Korp, universitetslektor i idrottsvetenskap och vetenskaplig sekreterare i Etikprövningsmyndighetens avdelning för övrig forskning i Göteborg, menar att utredaren Ulrik von Essen gjort ett gediget jobb och att promemorian präglas av kloka och väl genomtänkta förslag. Men han håller med om att flera frågetecken kvarstår, bland annat när det gäller gränsdragningar. Även han pekar på utmaningarna med att bestämma "ringa risk".

- ETT EXEMPEL ÄR etnografiska studier där själva poängen med undersökningen är att forskaren inte vet vart studien kommer att leda. Det kan exempelvis handla om forskning kring segregerade bostadsområden där uppgifter oväntat kommer fram som kan innebära oförutsedda och stora risker för forskningspersonerna.

Utredningens förslag innebär ett ökat ansvar för forskningshuvudmannen, något som utredningen dock inte bedömer kommer att leda till särskilt ökade kostnader eller merarbete. Det håller dock inte **Peter Korp** med om.

- Alla forskningshuvudmän måste ha en ordning för hur man hanterar det nya ansvaret. När det gäller okom-

plicerade ärenden kanske prefekten kan fatta beslut. Men annars handlar det om exempelvis etiska nämnder på olika nivåer, vars ledamöter förstås måste utbildas. Kunskap om den nya lagen måste också spridas till forskarna.

ETIKPRÖVNINGEN kommer att kräva både kompetens och resurser, påpekar Peter Korp.

- Det innebär en utmaning som inte bör underskattas. Dessutom krävs en nationell samordning, det får ju inte vara så att hanteringen går till på olika sätt hos olika forskningshuvudmän.

Också prorektor Carina Mallard framhåller vikten av gemensamma bedömningar.

- Att ta fram nationella riktlinjer kommer att bli en viktig uppgift för Sveriges universitets- och högskoleförbund (SUHF) och deras expertgrupp för etikfrågor.

Bland de frågor som återstår lyfter **Carina Mallard** upp hanteringen

av samarbeten mellan olika lärosäten eller mellan lärosäten och andra organisationer, och om samtliga parter måste göra etikprövningar.

- UTREDNINGEN ÄR väl genomförd men flera delar behöver vidare diskussion. Vi har därför bjudit in utredaren Ulrik von Essen till ett möte med GU:s etikutskott, forskningsnämnd och kvalitetsutskott för forskning där vi hoppas på en givande diskussion. Så småningom kommer utredningen att skickas ut på remiss och om ett beslut fattas måste lärosätena få tid att ställa om till de nya rutinerna. Så mycket arbete kvarstår innan en ny lag kan träda i kraft.

Text: **Eva Lundgren**

Illustration: **Shutterstock**

➔ Fakta. I promemorian *En ny lag om forskningsetiska krav på och etikprövning av forskning som avser människor* föreslår utredaren Ulrik von Essen att forskning, som innefattar behandling av känsliga personuppgifter eller personuppgifter om lagöverträdelser ska undantas kravet på etikgodkännande, om:

- forskningspersonen har fyllt 18 år och har samtyckt till behandlingen av uppgifterna

- om personuppgifterna är allmänt spridda

- om personuppgifterna finns i allmänna handlingar och inte är sekretessreglerade.

Den forskning som av dessa skäl inte omfattas av krav på etikgodkännande föreslås i stället hanteras internt inom forskningshuvudmannens organisation. Med forskningshuvudman avses lärosäten samt andra offentliga eller privata aktörer som bedriver forskning som är etikprövningsskyldig.

Avsikten med förslaget är att det ska innebära betydande lättnader för forskare inom främst humaniora, samhällsvetenskap och rättsvetenskap.

Överklagandenämnden för etikprövning (Önep), som har tillsyn över etikprövningslagen, föreslås få en mer vägledande roll och ska kunna välja om en överträdelser av lagen ska åtalsanmälas eller inte.

När det gäller forskning som kräver fysiskt ingrepp på levande eller avliden person eller som på annat sätt kan innebära uppenbar risk för forskningspersonen, samt forskning på försökspersoner som är yngre än 18 år, föreslås nuvarande regler fortsätta gälla.

<https://regeringen.se/rattsliga-dokument/departementsserien-och-promemorior/2024/10/ds-202421/>

Hög ranking bra för varumärket

I årets Shanghai-ranking föll GU med 16 placeringar och i THE-rankingen hamnar vi återigen utanför topp 200, samtidigt som Lunds universitet klättrar tack vare ett färskt Nobelpris.

Kan fallet påverka GU:s attraktionskraft negativt? – Rankningar handlar i större utsträckning om varumärke och marknadsföring än om verklig kvalitet, säger utredare Magnus MacHale-Gunnarsson.

NÄR DE FÖRSTA GLOBALA universitetsrankningarna lanserades 2003-2004 skapade de stor uppståndelse och möttes av intensiv debatt. Kritiken har stundtals varit skarp: går det verkligen att mäta kvaliteten på forskning med enkla siffror?

– Nej, är det enkla svaret. Ingen ser rankingar som en exakt metod för att mäta kvalitet. Men visst finns en stark korrelation mellan högt rankade lärosäten och de som uppfattas som världsledande.

Ett högt rankat universitet uppfattas som mer prestigefyllt, vilket lockar fler internationella studenter, forskare och forskningsfinansiering. Ett lägre rankat universitet kan uppfattas som mindre attraktivt, oavsett de faktiska kvaliteterna inom utbildning och forskning.

– Om GU hamnar utanför topp 200 i rankingarna kan det ha betydelse, men exakt hur är svårt veta, säger Magnus MacHale-Gunnarsson, som på uppdrag av ledningen fortlöpande analyserar utfallet av de tre ledande rankingarna för GU:s del: ARWU (Academic Ranking of World Universities), Times Higher Education och QS.

– **MINA ANALYSER** väcker inte så många frågor längre, vilket jag tolkar som att rankingarna har blivit en accepterad del av universitetens verklighet.

Det finns en stor skillnad mellan den kinesiska organisationens ARWU och kommersiella aktörerna QS och THE, som båda säljer data. Shanghai-rankingen fungerar mer som en benchmarking för de bästa kinesiska universiteten med stort fokus på de 3 500 mest publicerade forskarna globalt, och Nobelpris spelar stor roll. Till exempel bidrog Nobelpriset i fysik förra året till att Lunds universitet klättrade från plats 164 till 105 på listan. Lund arbetar även för att öka internationellt genomslag i publikationer, och målet är tydligt: att nå topp 100 globalt. Enligt vice rektor Kristina Eneroth i LUM "signalerar" det kvalitet och attraherar internationella studenter och forskare.

– Intresset kommer att öka för de publikationer som ligger till grund för priset, för det är så

forskarsamhället fungerar. Men det blir säkert ringar på vattnet på andra områden också, säger hon till LUM.

Magnus MacHale-Gunnarsson påpekar att Lunds universitet belönades för forskning som gjordes för länge sedan, likt GU:s Nobelpris 2000, som väger tungt i rankingarna.

»Mina analyser väcker inte så många frågor längre, vilket jag tolkar som att rankingarna har blivit en accepterad del av universitetets verklighet.«

Magnus MacHale-Gunnarsson

ETT AV DE STORA problemen med THE och QS är att de förlitar sig på anseendemätningarna, vilket påverkar rankingen med cirka 30 procent men har ofta mycket låg svarsfrekvens och bristfällig metodik.

– Ser man på sökande till masterprogram finns det ett samband mellan sökandetryck och höga poäng i anseendemätningar, men min tolkning är det snarare handlar om varumärket.

Svenska universitet ligger annars bra i rankingarna. Enligt Shanghai-listan finns 7 nordiska universitet bland världens 100 ledande lärosäten, varav två är svenska (KI och Uppsala universitet).

– Sverige har ett gott rykte inom högskolevärlden och attraherar duktiga studenter och forskare. Det verkar som att rankingarna mäter något riktigt men att det inte handlar om kvalitet i den meningen vi lägger i begreppet.

Listorna överensstämmer ofta med expertuppfattningar; skulle en grupp forskare lista världens

100 bästa universitet skulle resultatet antagligen likna de stora rankingarna. På samma sätt skulle en ranking baserad på forskningsvolym och antal publikationer i Web of Science ge en jämförbar lista.

– MEN DET ÄR ÄNDÅ inget bra sätt att mäta kvalitet. Rankningarnas indikatorer har för stora brister och saknar precision.

Generellt är rörelserna i listplacering små, ofta orsakade av metodjusteringar eller händelser som Nobelpris eller en hög nivå av högt citerade forskare.

– THE införde en större metodförändring förra året, men den påverkade inte vårt resultat som vi förväntat oss. Universitet är tröga organisationer som rör sig långsamt i rankingarna. Shanghai-listan är dock mer stabil och transparent, vilket gör den trovärdigare.

Så vad krävs för att GU skulle ta ett kliv på listorna?

– EN VÄG FRAMÅT kan vara att rekrytera forskare med många citeringar, uppmuntra publiceringar i prestigefyllda tidskrifter som Nature och Science samt öka samarbetet med internationella forskare. Mycket av detta sker redan idag utan att ledningen behöver styra. GU skulle kunna satsa mer på marknadsföring för att locka hit toppstudenter och framstående forskare. Samtidigt är det viktigt att inte göra förändringar som äventyrar vårt interna kvalitetsarbete.

Vicerektor Carina Mallard avböjer att kommentera med hänvisning till att det inte är något som ledningen arbetar med just nu.

Allan Eriksson

Ett osäkert sätt att mäta kvalitet

PROFESSOR EMERITUS Sverker Lindblad skrev tillsammans med Mats Cavallin rapporten *Världsmästerskap i vetenskap!* (2006), som kritiserade universitetsrankningarnas sätt att mäta kvalitet. Trots metodförändringar sedan dess är hans kritik oförändrad.

– Rankningar är tunna och osäkra indikatorer som lätt förväxlas med verkligt kvalitetsarbete. De är instabila över tid, där lärosäten kan hoppa upp och ner utan tydliga skäl. Dessutom är det tveksamt att reducera komplexa organisationer till mätbara indikatorer, konstaterar Lindblad.

HAN PEKAR ÄVEN på en anglosaxisk dominans, där engelskspråkiga universitet är kraftigt överrepresenterade och där naturvetenskap, medicin och teknik prioriteras, medan andra områden får mindre utrymme.

Sverker Lindblad motsätter sig att GU ska satsa på rankingsplaceringar och vill hellre se ett systematiskt kvalitetsarbete som stärker kopplingen mellan forskning och undervisning och rekryterar kompetens från andra lärosäten. Han betonar också vikten av en kollegial diskussion om kvalitet, där rankingar är en del, men påpekar att detta idag saknas.

Kenneth Nyberg, universitetslektor i historia, anser att GU inte bör lägga stor vikt vid rankingar. Han menar att rankingar skapar en illusion av exakthet som döljer komplexiteten i vad de försöker mäta.

– FÖR MIG REPRESENTERAR rankingar en bild av universitetet som ett företag inom forskning och utbildning, där varumärket konkurrerar globalt om studenter och lärare. Vad rankas egentligen, och vad innebär det att vara ”bäst”? Det beror helt på hur man ser på vad ett universitet ska vara. Det blir rätt meningslöst att ange en exakt placering, säger han.

Istället föreslår Kenneth Nyberg att GU ska fokusera på att stödja högkvalitativ forskning och utbildning inom alla ämnen, då verkliga framgångar speglas i rankingar. Han påpekar också att rankingar saknar förmågan att fånga upp skillnader mellan ämnesområden och institutioner. Dessutom menar han att kvaliteten för studenter och forskare avgörs på ämnesnivå, inte i en sammanlagd siffra för hela lärosätet.

Enligt honom finns ingen ”bästa” ranking; det som räknas beror på vilka faktorer de som rankar väljer att lyfta fram och vikta.

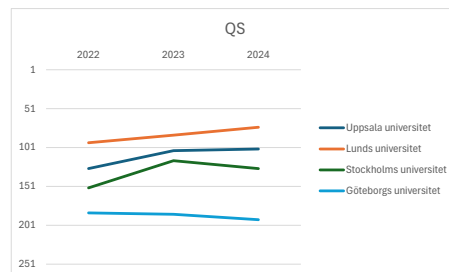
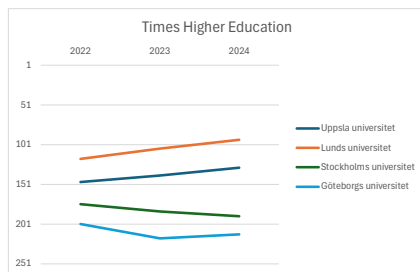
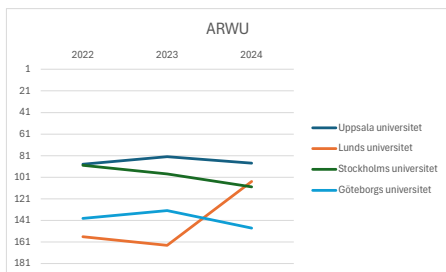
Kenneth Nyberg

Sverker Lindblad

»Rankningar är tunna och osäkra indikatorer som lätt förväxlas med verkligt kvalitetsarbete.«

Sverker Lindblad

Klimatmålen ur sikte

Göteborgs universitet ingår tillsammans med andra universitet i ett klimatramverk som innebär att universitetet är med och arbetar mot att nå 1,5-gradersmålet till 2030. Utsläppen minskar dock inte alls och en stor bov i dramat är resor med flyg.

FREDRIK HÖGBERG är hållbarhetssamordnare på sektionen för hållbarhet och arbetar med klimatfrågor och statistik kring resor på universitetet.

- Det är ett rektorsbeslut att halvera koldioxidutsläppen till 2030 och ett delmål var att minska med 25 procent till sista december 2023. I stället ökade utsläppen med 1 procent, säger Fredrik Högberg.

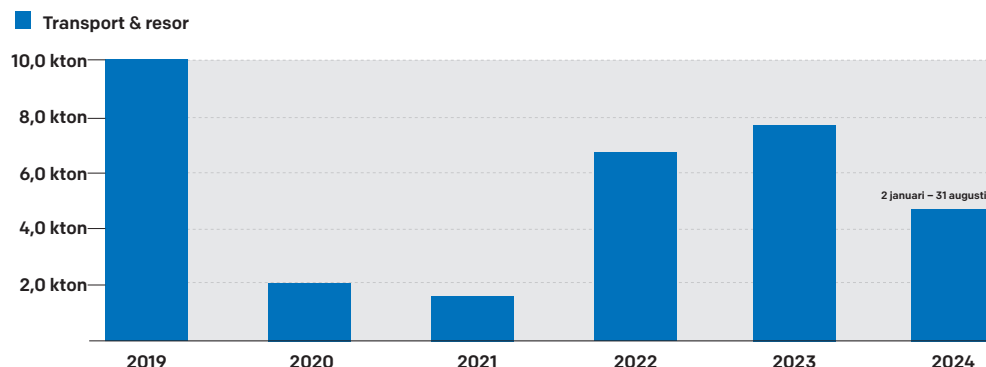
Man började mäta utsläppen 2019 och siffrorna kommande år var väldigt bra på grund av pandemin som begränsade möjligheterna att flyga. Men sedan började flygandet öka igen.

- **2022 FLÖG VI** nästan lika mycket som 2019 och en gissning inför 2024 är att vi hamnar på ungefär samma siffra som 2023, om inte mer. Universitetets totala utsläpp 2023 var 48 kiloton koldioxid-ekvivalenter, vilket är ett mått på utsläpp av växthusgaser.

Fredrik Högberg tar upp restriktionerna som fanns under pandemin när han pratar om på vilka sätt man på organisationsnivå borde sätta högre krav när det gäller flygande.

- Vi gör för lite och använder inte de styrmedel vi har. Som organisation skulle vi kunna sätta in mer restriktioner, som vi gjorde under

CO2 Utsläpp fördelat över tid

»Vi gör för lite och använder inte de styrmedel vi har.«

Fredrik Högberg

pandemin. Ett exempel skulle kunna vara att vi inte får boka flyg inom Europas gränser. Under pandemin fungerade det relativt bra att inte flyga, men såklart hade restriktionerna inverkan på organisationen i olika avseenden fast kanske inte av kritisk karaktär.

ETT PROBLEM kan vara att universitetet då skulle kunna ha svårare att utföra uppdrag med koppling till forskning, utbildning och samverkan över gränserna.

- Men för hårda restriktioner mot flyg skulle innebära att vissa konferenser och annat inte skulle bli av. Detta är en klassisk målkonflikt och

här sätts organisationen på prov, säger han.

Tidigare har universitetet haft en form av intern kompensation för varje delsträcka man reste med flyg. Syftet har varit att man som medarbetare ska få en indikation om att detta är en aktivitet som påverkar organisationen negativt. Universitetets interna klimatfond har delvis fungerat som ett sätt att öka förståelsen av externa effekter och det har varit ett i flera avseenden progressivt och viktigt system.

- Säg att du ska boka en resa till New York som kostar 5 000 kronor. Om du flyger från Göteborg och mellanlandar i Köpenhamn

så har det inneburit intern klimatkompensation. Då har man fått betala 400 för varje delsträcka och det har lockat medarbetare att i stället, till exempel, boka tåg till Köpenhamn för att slippa mellanlandningen.

Den interna klimatfonden finns fortfarande kvar men själva implementeringen, alltså att ta ut avgiften, genomförs sedan en tid tillbaka inte längre. Fredrik Högberg menar dock att det är det som har fungerat bäst.

- Som styrmedel betraktat har det varit det starkaste vi haft när det gäller den här frågan, men vi är på väg att sluta med det.

MAN KAN JÄMFÖRA det med universitetets miljökrav i upphandlingar. Där har det funnits en tydligare vilja att det ska vara miljövänligt. Kanske har det blivit dyrare, men i längden bättre för alla. På samma spår tycker Fredrik Högberg att vi ska gå när det gäller koldioxid.

- GU skulle till exempel kunna köpa fossilfritt bränsle. Det skulle kosta extra, men man skulle samtidigt minska utsläppen kring transport. Dock är det inte juridiskt

tydligt om det är försvarbart att använda skattepengar till att köpa en dyrare produkt än man behöver, även om syftet är att uppfylla annat beslutat mål.

Egencia, som är universitetets resebyrå, är också en viktig part i frågan, enligt Fredrik Högberg.

- Det är osmidigt för medarbetare att boka tåg via Egencia eftersom man ska ringa till byrån som därefter behöver söka i systemet, vilket kan ta flera dagar. Det är stor skillnad mot att boka flyg eftersom man då kan boka själv snabbt och smidigt. Här pågår ett arbete internt inom Egencia för att öka kompetensen, men samtidigt är alla resebyråer lite bakbundna då systemen för att boka tåg i Europa inte är särskilt välfungerande och smidiga.

FREDRIK HÖGBERG är tydlig med att arbetet med att nå klimatmålen framför allt bör skötas på systemnivå och inte individnivå. Men han har ändå tips på vad man kan göra för att minska sina utsläpp.

- Enkla saker är att släcka när man går från ett rum och att se till att skärmen är avstängd. Detta är något som vi sagt i många år men det tål att påminnas om även idag. Något nyare att fundera över är att kolla vad som ligger sparat på datorn eller servern. Dokument, bilder, filmer och filer lagras i servrar som står någonstans och kostar energi som genererar utsläpp. Här finns en del klimatvinster att göra genom att städa upp och spara smart.

Men han poängterar att det är Göteborgs universitetsansvar i stort att medarbetarna ska minska sina utsläpp.

- Övergripande beslut på rektorsnivå är det starkaste kortet vi har att spela och det är min uppfattning att vi kunde nyttja detta oftare i organisationen.

Tea Fridehjem

Nätverk om skatter

Vad innebär olika länders skatteregler för klimat, jämställdhet och välfärd?

Det är något det nystartade nätverket CATS tänker ägna sig åt.

- Det här är såvitt jag vet det första kritiska, interdisciplinära och globala forskarnätverket på skatteområdet, förklarar Patrik Emblad, universitetslektor i finansrätt.

SKATTELAGSTIFTNING ÄR å ena sidan i första hand en nationell angelägenhet, å andra sidan något som alltmer fått internationell betydelse, konstaterar Patrik Emblad, som tillsammans med GU-doktoranden Hedvig Lärka och Uppsaladoktoranden Alice Grudd startat nätverket.

- Därför pågår sedan ett antal år tillbaka en internationell diskussion om skatterättsliga frågor, exempelvis kring skattefusk och skatteplanering. Ett annat exempel är frågan om harmonisering av bolagsskatter. Allt fler företag har ju blivit mobila vilket lett till att många länder börjat konkurrera om företagen genom sänkta skatter. Det innebär förstås att samhällets olika verksamheter måste finansieras på annat sätt, exempelvis genom höjd skatt på konsumtion och en, relativt sett, högre skatt på arbete. Vem som gynnas och vem som missgynnas av den här utvecklingen är en av flera intressanta frågor.

KORRELATIONEN MELLAN skattetryck och kapitalallokering är dock inte alltid så stark som man kan tro, visar forskning från USA och Europa. Annat kan vara viktigare, konstaterar Hedvig Lärka.

- Tillgång till kompetens, infrastruktur, kunder samt politisk stabilitet är några exempel på andra faktorer av betydelse för investeringar. Det är heller inte så enkelt att flytta ett företag som exempelvis har en stor produktionsanläggning på en viss plats.

Patrik Emblad och Hedvig Lärka.

CATS är ett internationellt nätverk, öppet för alla intresserade, oavsett disciplin, förklarar Patrik Emblad.

- Men även om det är internationellt kan också nationella frågor diskuteras här. Det kan ju vara jätteintressant att undersöka exempelvis vad förmögenhetsskatt har för betydelse för jämställdheten i ett visst land.

Nätverkets namn är noga uttänkt, berättar Hedvig Lärka.

- Vi var trötta på de obegripliga förkortningar som finns i skatterätten och valde därför *Critical Approaches to Taxation and Society* som ju helt enkelt blir CATS. Och så är det lite roligt att en katt också gömmer sig i skatt.

CATS HAR FÅTT ETT initieringsbidrag av Riksbankens Jubileumsfond vilket bland annat använts till en konferens som hölls den 16-18 oktober, berättar Patrik Emblad.

- Deltagarna kom från hela världen, exempelvis från Indien, Kanada, USA, Nigeria samt flera europeiska länder. Flera olika discipliner var representerade, bland annat ekonomi, juridik, filosofi och historia. Vi har redan fastställt datum för nästa års konferens, den 27-29 augusti.

Den som är intresserad av nätverket, oavsett disciplinär tillhörighet, kan kontakta Patrik Emblad.

Text: Eva Lundgren Foto: Johan Wingborg

Nästan ingen blåser i visslan

De senaste två åren har GU:s visseblåsarfunktion inte utmytnat i ett enda skarpt ärende. Beror det på att GU:s verksamheter fungerar utan tveksamheter eller har det med något annat att göra? Litar inte folk på funktionen? Är de ändå rädda för att drabbas av repressalier och för att bli stämplade som illojala? Eller vill GU kanske inte ens ha in några ärenden?

SEDAN DEN 17 DECEMBER 2021 har Sverige en visseblåsarlag. Det innebär att Göteborgs universitet har en skyldighet att upprätthålla en intern rapporteringskanal, en så kallad visseblåsarfunktion, som gör det möjligt för anställda att anonymt anmäla misstankar om missförhållanden inom organisationen som har ett allmänintresse, till exempel korruption eller brott mot reglerna om offentlig upphandling.

Funktionen används dock inte i någon större utsträckning, eller åtminstone inte på rätt sätt.

Under 2023 och 2024 har totalt 21 ärenden kommit in, men bara tre av dem kan ur ett rättsligt perspektiv betraktas som visseblåsningar, berättar Jan Sandvall, enhetschef på internrevisionen.

- Resten handlar i regel om arbetsmiljöproblematik. Typfallet är missämja mellan två personer eller att någon känner sig kränkt eller felaktigt behandlad. Det är förstås problem som måste utredas, men inte av internrevisionen. Ofta pågår också redan utredningar i sådana fall.

De tre anmälningarna som faktiskt bedömts vara visseblåsningar har inte heller visat sig vara skarpa. Ingen har resulterat i någon längre utredning, än mindre i en revisionsrapport.

Så vad säger detta? Är folk trots garantin om anonymitet ändå rädda för att anmäla missförhållanden på sin arbetsplats?

- Jag vet inte. De anmälare jag har talat med har anmält arbetsmiljöproblematik och de har inte uttryckt någon sådan oro, säger Jan Sandvall.

PETER JOHANSSON, lektor vid institutionen för globala studier, som studerat visseblåsarfunktioner i svenska organisationer, är inte förvånad över att visseblåsningarna är få, det är så det brukar vara.

- Det kan bero på flera saker. Den positiva tolkningen är förstås att det inte förekommer så mycket oegentligheter. En annan är att folk är obenäga att visseblåsa, vilket vi vet att människor i allmänhet är. Trots att det enligt lag inte är tillåtet att utsätta visseblåsare för repressalier så

är det ofta precis det som sker. Då känner man sig kanske inte så trygg med att en visseblåsarfunktion ska skydda en. Det kan vara lätt att bli identifierad ändå eftersom det ofta bara är ett fåtal på en arbetsplats som känner till informationen som det visseblåses kring.

EN TREDJE ORSAK till att man inte anmäler kan enligt Peter Johansson bero på att man helt enkelt inte vet hur det går till.

- Det är inte lätt att hitta visseblåsarfunktionen på GU. Själv fick jag faktiskt googla för att hitta den. Hade den varit synligare så hade det skickat signaler till medarbetarna om att det finns ett intresse för att oegentligheter ska uppdagas.

När Peter Johansson och kollegan Joakim Berndtsson på institutionen för globala studier studerade visseblåsarfunktioner hos svenska organisationer slogs de av hur olika organisationerna kommunicerade kring funktionen på sina webbplatser.

- Vissa organisationer betonade vikten av att avslöja korruption och missförhållanden, medan andra knöt funktionens betydelse till offentliga myndigheters värdegrund, vikten av transparens, tjänstemannansvar och så vidare. Vi genomförde dock studien innan lagen om visseblåsar skydd infördes, vilket kan förklara varför organisationerna då ansåg det viktigare att förklara funktionens syfte och betydelse. Idag ser kommunikationen annorlunda ut. Hos de flesta organisationer är budskapet mer i linje med: "Vi

»Trots att det enligt lag inte är tillåtet att utsätta visseblåsare för repressalier så är det ofta precis det som sker.«

Peter Johansson

måste ha en visselblåsarfunktion eftersom lagen kräver det”. Det är också vad GU förmedlar på sin visselblåsarsida, vilket inte är särskilt inbjudande.

Peter Johansson ser även andra brister i visselblåsartjänstens utformning på GU.

- Det finns ingen information om hur visselblåsarens anonymitet skyddas. Sitter man på jobbet och gör en anmälan så loggas till exempel datorns IP-nummer någonstans. Var hamnar det? Raderas det? Om inte så är det en offentlig handling som vem som helst kan snoka upp. Av just det skälet har många organisationer valt att ha en extern visselblåsarfunktion.

Med en extern part blir det lättare att hantera anonymiteten

eftersom metadatan som hamnar i den externa partens system inte går att begära ut enligt offentlighetsprincipen. Det gör det också enklare att kommunicera med visselblåsaren.

- Enligt lagen har man som visselblåsare till exempel rätt att uppdateras kring av vad som händer i ens ärende, även om man inte lämnar ut sin kontaktinformation. Hur löser man det på GU? Jag hittar inte den informationen någonstans.

FÖRR GICK VISSSELBLÅSAREN till pressen som har meddelarskydd, idag förväntas man vissla i ett verktyg inom organisationen, något som kan verka osäkert. Vad betyder egentligen det? Kan det i själva verket vara

»Visselblåsare drivs ofta av ett starkt rättspatos ...«

så att visselblåsarfunktionen fått en motverkande effekt?

- Det har möjligen en motverkande effekt på vad som blir offentligt känt, men inte på visselblåsaren. Forskning visar att visselblåsare som vänder sig till media ofta redan har försökt slå larm inom organisationen utan att få gehör. Jag tror att de fortfarande kommer att gå till media om det behövs. Visselblåsare drivs ofta av ett starkt rättspatos, som är kopplat till andra värden än lojaliteten mot kollegor och chefer. Deras lojalitet riktar sig istället mot verksamhetens och organisationens bästa, säger Peter Johansson.

Text: Lars Nicklason
Foto: Johan Wingborg

Jan Sandvall

➔ **Fakta:** Sverige har implementerat EU:s visselblåsardirektiv från 2019, som syftar till att stärka skyddet för visselblåsare och skapa strukturerade kanaler för att rapportera missförhållanden.

Enligt den svenska visselblåsarlagen (formellt benämnd *lagen om skydd för personer som rapporterar om missförhållanden* (2021:890)) som trädde i kraft i december 2021 måste alla arbetsgivare, både privata och offentliga, med minst 50 anställda tillhandahålla en säker kanal där visselblåsare kan rapportera missförhållanden utan att riskera repressalier.

Den som har rapporterat ett missförhållande ska få en bekräftelse på att ärendet tagits emot, och arbetsgivaren måste följa upp ärendet inom rimlig tid (vanligtvis inom tre månader).

Lagen omfattar anställda, egenföretagare, praktikanter, volontärer, aktieägare, och även personer som är på väg att ingå i en arbetsrelation. Detta innebär att lagen ger ett brett skydd för alla som har någon form av anknytning till en verksamhet.

Men trots att både kanaler och skydd har förstärkts, rapporteras relativt få fall till myndigheter och arbetsgivare.

Ljust läge trots underskott

Trots ett planerat underskott på 160 miljoner vid årets slut är utvecklingen över lag positiv. Forskningsinkomsterna ökar, fler personer har rekryterats och utbildningen är i balans. Det är de stora nyheterna i den ekonomiska uppföljningen.

EKONOMICHEF Peter Tellberg har nyligen presenterat den senaste tertialrapport (till och med augusti månad) för universitetsstyrelsen. Rapporten ger en ljus bild av universitetet, även om det finns orosmoln kring höjda lokal-kostnader, särskilt till följd av omfattande byggprojekt.

När det gäller utbildning får GU ett takbelopp från regeringen på närmare 2,5 miljarder. I prognosen för utbildning, både på grund- och avancerad nivå, kommer GU att landa på ett nollresultat, vilket är en förbättring jämfört med förra året.

- Det här resultatet är bättre än väntat, särskilt med tanke på utbildningens omfattning. Det är klart att det hänger ihop med konjunkturen - fler väljer att plugga vidare när det är sämre tider, säger Peter Tellberg.

Dock har lärar- och vårdutbildningarna haft svårare att locka studenter; detta innebär att två fakulteter med största sannolikhet får betala tillbaka till styrelsen: Sahlgrenska akademien cirka 15 miljoner och Utbildningsvetenskapliga fakulteten omkring 3 miljoner. Inte heller Naturvetenskapliga fakulteten har fullt ut klarat av sitt utbildningsuppdrag,

medan andra fakulteten överproducerar.

Forskningsbidragen har också sett en kraftig uppgång med 143 miljoner kronor mer än samma period förra året, en ökning med 11 procent, och hela 21 procent sedan 2020.

- Förmågan att attrahera externa medel är ett mått på vår konkurrenskraft, så det är mycket glädjande att vi fortsätter stärka den, säger Peter Tellberg.

EN ANNAN TYDLIG förändring är att antalet anställda har ökat, med 128 fler årsarbetare jämfört med förra året. Det är den största ökningen på fem år.

- Naturvetenskapliga fakulteten har exempelvis fått många fler lärare, till följd av strategiska satsningar och förändringar i LAS som gör det svårare att ha tidsbegränsade anställningar, förklarar Tellberg.

Ökningen gäller alla tjänstekategorier utom "forskande och undervisande personal", där GU inte når målet i regleringsbrevet om att 3 procent av all forskande och undervisande personal ska vara biträdande lektorer. Hittills ligger nivån på 1,7 procent.

- **MAN KAN FÖRSTÅ** den övergripande strategin men om verksamheten inte ser ett behov blir det ett svårt mål att nå.

När det gäller lärarkategorin är postdoktor den befattning som ökar mest medan adjunkter och forskarassistenter minskar. Den stora nyheten är att antalet doktorander

»Förmågan att attrahera externa medel är ett mått på vår konkurrenskraft ...«

Peter Tellberg

ökar med 6 procent efter år av minskad antagning och är nu den högsta nivån på fem år med 823 årsarbetare.

Det är inte bara fler lärare, utan även teknisk och administrativ personal samt bibliotekariéer har ökat med totalt 3 procent. Samhällsvetenskapliga fakulteten utmärker sig med 10 fler årsarbetare, vilket bland annat förklaras av Statsvetenskapliga institutionens tillväxt på nästan 30 procent sedan 2020.

Inflation och stigande priser har dock lett till ökade kostnader, upp 6 procent jämfört med förra året. Lokalkostnaderna har ökat med hela 11 procent. Trots det ligger den prognos som lades i början av året fast: GU kommer troligen att göra ett underskott på 160 miljoner kronor. Peter Tellberg är dock inte alltför oroad.

- Man kan anta att inflatio-

nen fortsätter att sjunka, vilket skulle minska kostnaderna. De kommande hyreshöjningarna blir sannolikt lägre än tidigare. Så även om vi hamnar på ett minusresultat på 160 miljoner, ser jag ingen anledning till oro, säger han.

Resultatet påverkar GU:s balanserade kapital på drygt 1,5 miljard, varav 1 miljard är öronmärkt för forskning och en halv miljard för utbildning.

- Det är ju pengar som ska användas. Inför 2020 fick alla fakulteter ett särskilt uppdrag att ta fram planer för hur kapitalet skulle förbrukas men det har tagit längre tid att genomföra. Samtidigt förstår jag att det har varit svårt att rekrytera kvalificerad personal.

PETER TELLBERG uttrycker däremot viss oro över kostnaderna kring nybyggnationerna. Konstnärliga fakulteten bygger ett nytt hus och i väntan på det har fakulteten gjort evakueringar som kostar en hel del. Handelshögskolans nya hus är försenad och både UB och Experimentell biomedicin står inför stora ombyggnationer. Ingen vet i dagsläget vad sluthyran landar på. Även om nya byggnaden Natrium blev billigare än väntat, har lokalkostnaderna ökat med 70 miljoner mer i hyra för fakulteten.

- Vi behöver bygga nytt men det kan bli dyrt och problematiskt om projekten drar ut på tiden. Det är viktigt att vi håller koll på kostnaderna, summerar Peter Tellberg.

Allan Eriksson

Första steget mot drottningens professur

Torsdagen den 10 oktober togs första steget mot skapandet av Drottning Silvias professur i global barn- och ungdomshälsa med inriktning mot psykisk hälsa.

Vid ett rundabords-samtal i universitetets huvudbyggnad, med personligt deltagande av drottningen, diskuteras hur forskning, tillsammans med offentliga, privata och ideella verksamheter, kan bidra till en bättre framtid för världens unga.

DEN 10 OKTOBER, som är världsdagen för psykisk hälsa, innebar ett avstamp för Göteborgs universitets satsning på en av vår tids största globala utmaningar: barns och ungas psykiska hälsa. Vid ett rundabords-samtal, med företrädare för WHO, Unicef, UNHCR, Wellcome Trust, Göteborgs universitet, regionen samt skolan, diskuterades hur olika delar av samhället kan samarbeta för att stötta barn och unga.

I sitt inledande tal beto- nade drottning Silvia vikten av god psykisk hälsa, bland annat för att klara skolan. Insatser för att stötta behö- vande barn måste göras tidigt.

- Inget barn ska behöva kämpa ensamt. Med hjälp av robust forskning om hur stöd på bästa sätt kan ges, kan vi förbättra villkoren för barn i hela världen.

Barns och ungas psykiska hälsa är ett område som kräver samarbete mellan forskning, utbildning och olika samhällsföreträdare, förklarade rektor Malin Broberg.

- Med krig, konflikter och global klimatförändring är det

Per Cramér, Malin Broberg och drottning Silvia i samtal.

lätt att misströsta. Men fram- tiden är inte huggen i sten, världen kan bli bättre. Det är därför vi är här, var och en av oss kan göra skillnad.

WHO:s generalsekreterare, Tedros Adhanom Ghebreyesus, som medver- kade via länk, förklarade att världens regeringar bara sat- sar 2 procent av sin hälsobud- get på mental hälsa.

- Endast en bråkdel av denna ringa investering går till barn och unga, vilket alltså är ett väldigt underfinansierat område. Ändå är det så, att utan psykisk hälsa finns ingen hälsa alls.

ANGELÄGNA ASPEKTER som kom fram under samtalet var bland annat föräldrarnas och omgivningens betydelsefulla roll för barns hälsa, samt vikten av att även flyktingbarn får ett vardagsliv, med skola och kreativa aktiviteter. Delta- garna diskuterade även soci- ala mediars ibland skadliga inverkan på unga. Det rädde också samstämmighet om betydelsen av att vara lyhörd för det barnen själva uppfat-

tar som väsentligt, exempelvis ett husdjur, samt vikten av att vara flexibel, bland annat när det gäller ny teknik: Å ena sidan bör man inte genast anamma allt nytt, å andra sidan måste forskarvärlden hänga med i den snabba utvecklingen.

En viktig fråga var hur man kan skapa hopp, tillit och motståndskraft hos unga människor, inte minst hos dem som drabbats av krig och andra katastrofer.

PER CRAMÉR, professor i internationell rätt, var sam- talsledare.

- Det blev ett oerhört bra seminarium som tillförde nya perspektiv till utlysningen av Drottning Silvias professur. Jag känner ett väldigt starkt stöd från de närvarande inter- nationella organisationerna, liksom från staden och regi- onen. Inte minst drottningen bidrog på ett lysande sätt till diskussionen.

Annonsen till professuren är redan ute, berättade Per Cramér.

- Den person vi söker kan

vara medicinare, psykolog, hälsoekonom eller något annat. Det viktiga är att personen är en miljöbyggare, som kan se bortom den egna disciplinen, och skapa en tvärvetenskaplig miljö som samverkar internationellt över olika gränser.

Text: Eva Lundgren

Foto: Johan Wingborg

→ Fakta: Drottning Silvias pro- fessur i global barn- och ung- domshälsa med inriktning mot psykisk hälsa bygger på ett sam- arbete med Carl Bennet AB, som bidrar med 20 miljoner kronor. Professuren väntas tillsättas våren 2025.

Den 10 oktober hölls ett runda- bordssamtal i Vasaparken, med medverkan av Hennes Majestät Drottning Silvia. Övriga medver- kande: Malin Broberg, rektor vid Göteborgs universitet; Per Cramér, professor i internationell rätt; Pernilla Baralt, generalsek- reterare, Unicef Sverige; Sylvie Fagard-Sultan, Läkare utan gränser; Miranda Wolpert, föreståndare, Wellcome Trust; Karin Looström Muth, utveck- lingsdirektör, Västra Götalands- regionen; Kate Abrahamsson, verksamhetschef, Drottning Sil- vias barnsjukhus; Maria Andersson, förvaltningsdirektör, grundskoleförvaltningen; Annika Sandlund, nordisk och baltisk chef, UNHCR; Peter Friberg, professor i medicin; Henry Ascher, professor i folk- hälsa.

Tedros Adhanom Ghebreyesus, generaldirektör för WHO, med- verkade via länk.

Annonsen för professuren finns på Medarbetarportalen.

Stort intresse för barns och ungas psykiska hälsa

Peter Friberg, Christopher Gillberg, Mariam Claeson och Dainius Puras deltog vid konferensen.

Den 11 oktober var det dags för *Global Child and Adolescent Mental Health Conference*. Konferensen var en fortsättning på det rundabordssamtal som ägt rum föregående dag och som innebär ett första steg mot inrättandet av *Drottning Silvias professor i global barn- och ungdomshälsa*.

PER CRAMÉR konstaterade i sitt inledningstal att rundabordssamtalet kretsat kring två teman: dels hur man kan nå en djupare förståelse för den ökade psykiska ohälsan bland unga, dels hur ett förebyggande arbete skulle kunna stötta.

- Gårdagens samtal visade att detta är ett område som engagerar samtliga inbjudna gäster och Göteborgs universitet ser fram emot framtida samarbeten.

Rektor Malin Broberg betonade vikten av att barn och unga aktivt deltar i forskningen. Som rektor framhöll hon också

universitetets ansvar för de egna studenternas psykiska hälsa i en otrygg värld.

Konferensen fortsatte sedan med två sessioner. Den första handlade om orsakerna till mental ohälsa hos unga. Mariam Claeson, folkhälsoexpert på Karolinska Institutet, förklarade bland annat att det finns 1,8 miljarder unga i världen. 13 procent av dem under 19 år lider av depression, oro eller beteendestörningar.

- SJÄLVMORD ÄR DEN fjärde vanligaste dödsorsaken bland 15-29-åringar och 73 procent av självmorden sker i låg- eller medelinkomstländer. Orsakerna handlar om allt från sociala, biologiska, och psykologiska faktorer till miljömässiga. Psykisk hälsa är dock inte särskilt prioriterat av världens regeringar. Under 2020 gick endast 2,1 procent av alla globala offentliga hälsosatsningar till psykisk hälsa, och endast en bråkdel av detta gick till barn och ungdomar.

»Något som inte uppmärksammats tillräckligt är sambandet mellan barnfetma och adhd ...«

Christopher Gillberg

Dainius Puras, professor i barnpsykiatri vid Vilnius universitet, betonade att allt arbete med ungas psykiska hälsa måste vara evidensbaserad samt grundas i de mänskliga rättigheterna.

- INTE MINST RÄTTEN till personlig identitet hotas på många håll. Ryssland har exempelvis kidnappat 20 000 ukrainska barn som nu lever utan kontakt med sina rötter. De väldiga migrationsströmmarna och barn som föds med hjälp av assisterad befruktning, är ytterligare exempel på hur kunskaper om det egna ursprunget riskerar att gå förlorade.

Dainius Puras menade också att ett barnperspektiv måste prägla alla institutioners hantering av barn och unga.

- Mänskliga relationer har stor betydelse för barns utveckling, både inom familjen, i skolan och i övriga samhället. Ibland behövs mediciner men idag sker en väldig överpreskribering som inte gynnar barnens hälsa.

Christopher Gillberg, professor i barn- och ungdomspsykiatri vid Gillbergcentrum, inledde sin föreläsning med en lång lista över diagnoser: adhd, asd, ts, dcd, idd, ld, pans, rad, arfid, cp samt epilepsi. Ett samlat begrepp för alla dessa syndrom, som ofta överlappar varandra, är ESSENCE (early symptomatic syndromes eliciting neurodevelopmental clinical examinations).

Reaktiv kontaktstörning (rad), som drabbar barn som utsatts för vanvård eller misshandel, är ett syndrom som behöver mer uppmärksamhet, förklarade Christopher Gillberg.

- Själva vanvården måste naturligtvis åtgärdas men ofta finns också ett underliggande syndrom som behöver hanteras. Ätstörningen arfid kommer att bli ett väldigt framtida problem och pans, som innebär plötsligt insjuknande i tvångssyndrom eller ätstörning, kan få allvarliga konsekvenser. Något som inte uppmärksammats tillräckligt är sambandet mellan barnfetma och adhd; där kan medicinering vara en bättre behandling än kirurgi.

Tidiga insatser är viktigt, bland annat stödprogram, screening, språkstöd, motorisk träning och kosttillskott av D-vitamin och omega-3.

- Men inte minst viktigt är uppföljning, konstaterade Christopher Gillberg.

SOCIALMINISTER Jakob Forssmed påpekade hur otillräckligt vårt språk är när det gäller psykisk sjukdom.

- Vi måste skilja på den oro och ångest som är en del av livet och den som är ett hot mot livet. Vi har också en ganska inskränkt syn på vad som är normalt och hur ett lyckat liv ska se ut. Vi behöver fundera på ett mer grundläggande plan över hur vi lever våra liv.

I september presenterade Folkhälsomyndigheten rekommendationer när det gäller barns och ungas medieanvändning.

- Sociala medier, eller kanske snarare asociala medier, stjälar tid från annat som är viktigt för att må bra, som lek, sociala akti-

Per Cramér och Malin Broberg hoppas på flera samarbeten kring ungas psykiska hälsa.

viteter, träning och inte minst sömn; en undersökning visar att en tredjedel av landets 16-åriga flickor sover mindre än sex timmar om dygnet. Ungdomar behöver påverkas i rätt riktning och vi vuxna måste bli bättre på att fungera som goda exempel.

I den andra sessionen medverkade Ingrid Pramling Samuelsson, seniorprofessor i förskolepedagogik, Christian Gadolin, biträdande föreståndare

Jakob Forssmed

re vid Centre for Health Governance, GU, samt Domenico Giacco, professor i psykiatri, University of Warwick.

Också Niall Boyce och Anum Farid från brittiska Wellcome Trust medverkade.

Text: **Eva Lundgren**

Foto: **Johan Wingborg**

➔ Fakta: *Global Child and Adolescent Mental Health Conference* hölls den 11 oktober i Malmstensalen, Handelshögskolan.

Medverkande: Peter Friberg, GU; Mariam Claeson, Karolinska Institutet; Dainius Puras, Vilnius universitet; Christopher Gillberg, GU; Jakob Forssmed, socialminister; Ingrid Pramling Samuelsson, GU; Christian Gadolin, GU; Domenico Giacco, University of Warwick, samt Niall Boyce och Anum Farid, Wellcome Trust.

Konferensen, tillsammans med ett rundabordsamtal, innebär första steget mot inrättandet av *Drottning Silvias professur i global barn- och ungdomshälsa med inriktning mot psykisk hälsa*. Professuren kommer att ha en särskild finansiering, bland annat för doktorandtjänster och/eller postdoktorsanställningar samt nätverksmedel. Dessa kommer att vara kopplade till miljöer vid Handelshögskolan, Sahlgrenska akademien, Samhällsvetenskapliga fakulteten och Utbildningsvetenskapliga fakulteten.

Uthållig forskning blir FN-deklaration

Drygt en miljon människor om året dör på grund av att bakterier de smittats med är resistenta mot antibiotika. Antibiotika i avloppsvatten från läkemedelsindustrin misstänks vara en bidragande orsak. Nu har en WHO-standard utvecklats och en FN-deklaration antagits för att begränsa utsläppen.

Det är till stor del tack vare Joakim Larsson, professor i miljöfarmakologi vid Göteborgs universitet.

REDAN 2007 PUBLICERADE

Joakim Larsson tillsammans med sina kollegor den första av flera studier som vände uppochnar på uppfattningen om hur läkemedel sprids till miljön.

- Tidigare hade man helt fokuserat på läkemedel som når miljön via användning. Vi visade att avloppsvatten från läkemedelstillverkning i Indien innehöll upp till en miljon gånger högre halter jämfört med vanliga kommunala avlopp. I vattendragen fann vi i några fall till och med antibiotika i koncentrationer högre än vad man finner i blodet hos patienter som tar medicinen.

Resultaten fick en hel del uppmärksamhet i Sverige, men det var först två år senare, när nyhetsbyrån *Associated Press* publicerade en uppföljande artikel, som upptäckten fick globalt genomslag. Det blev då, en dag i januari 2009, den mest lästa världsnyhetsen på internet. Några dagar senare publicerade *Times of India* en artikel där premiärminister Manmohan Singh krävde att resultaten skulle kontrolleras. Läkemedelsutsläpp blev plötsligt internationell politik eftersom

läkemedelsexport omsätter enorma belopp.

Efter 2007 ställde Joakim Larsson ganska snabbt om sin forskning mot antibiotika och antibiotikaresistens som en av de allra viktigaste globala samhällsutmaningarna. Förutom att generera forskning kring såväl risker som möjliga lösningar har han också på många olika sätt spritt kunskap i samhället, exempelvis genom dokumentärfilmer och TEDx-föredrag. För detta fick han i fjol det första nationella priset i forskningskommunikation av Örebro universitet och Hamrin-stiftelsen.

Trots att riskerna sedan länge varit allmänt kända finns ännu nästan ingen reglering av utsläpp av antibiotika från läkemedelstillverkning, varken i Sverige eller på andra håll, berättar Joakim Larsson.

- 2016 utvecklade min dåvarande doktorand Johan Bengtsson-Palme och jag gränsvärden för över 100 antibiotika som snabbt fick stor uppmärksamhet internationellt. I Indien gjordes 2020 ett försök till lagstiftning baserat på våra gränsvärden, men lobbying från industrin gjorde att det fortfarande ligger på is.

SAMMA GRÄNSVÄRDEN togs dock upp av många av världens ledande antibiotikatillverkare som tillsammans utvecklade en frivillig "standard" för utsläppskontroll.

- Det var ett bra initiativ, men tyvärr blir det sällan så lyckat när utsläpparen själv sätter spelreglerna. Jag hade många samtal med WHO kring behovet att utveckla en oberoende standard, och anlätades som ledande expert i det arbetet. Den

»... det här ger förstås mycket bättre förutsättningar både för lagstiftning och andra typer av påtryckningar.«

Joakim Larsson

3 september 2024, 17 år efter våra initiala fynd, publicerades WHO-standarderna!

Parallellt pågick arbetet mot en global resolution i FN kring antibiotikaresistens. Joakim Larsson var rådgivare åt socialminister Lena Hallengren och hennes efterträdare Jakob Forssmed och blev också inbjuden att tala vid flera tillfällen för ministrar och andra beslutsfattare världen över.

- Det bidrog nog till att just utsläppen från läkemedelstillverkning och värdet av en utsläppsstandard lyftes i två punkter i den politiska deklaration som FN:s 193 medlemsländer antog den 26 september 2024. FN:s makt är visserligen begränsad, men det här ger förstås mycket bättre förutsättningar både för lagstiftning och andra typer av påtryckningar, exempelvis vid investeringsbeslut och upphandling.

ETT SÄDANT SÄTT att utöva påtryckning är genom det generiska utbytessystemet, det vill säga när apoteket byter ut förskrivna medicin mot en billigare kopia för att få utnyttja högkostnads-skyddet. Läkemedelsverket blev just klart med ett regeringsuppdrag där de under fyra provår ska införa en miljöpremie för en del mediciner (antibiotika och könshormoner). Det innebär att producenter som kan visa att de har god kontroll på utsläppen vid tillverkning kan tillgodoräkna sig det i konkurrensen om att bli "periodens vara". Tanken är att det ska fungera som en morot för företagen att ta ansvar för sina utsläpp.

- Sverige hör till föregångarna när det gäller arbete mot antibiotikaresistens. 1986, 20 år före EU, var vi exempelvis först i världen

Joakim Larssons mångåriga arbete har nu burit frukt: bland annat har FN antagit en deklaration för att begränsa antibiotikautsläpp från läkemedelstillverkning.

med att förbjuda antibiotika som tillväxtstimulerande medel i djuruppfödning. Svensk sjukvård har under många år varit mer restriktiv med antibiotika än många andra länder, och vi har god hygien vid våra sjukhus. Därför är problemen med resistenta bakterier mindre här än på många andra håll, förklarar Joakim Larsson.

När klimatkrisen diskuteras brukar alltid någon påpeka att det inte har någon större betydelse om lilla Sverige reglerar sina utsläpp om inte alla andra länder också gör det. För antibiotikaresistens är situationen annorlunda, menar Joakim Larsson.

- SJÄLVKLART BEROR resistensutvecklingen på sikt av hur alla länder arbetar med frågan. Men faktum är att regionala åtgärder har stor betydelse lokalt i det korta och medellånga perspektivet, även om omvärlden inte gör så mycket. Och det underlättar förstås för politiker om deras beslut inte bara är en droppe i havet utan faktiskt gör stor skillnad på hemmaplan.

Antibiotikaresistens är också ett diskussionsämne under *Nobel Week Dialogue* som äger rum i Stockholm den 9 december.

- Då är jag inbjuden att diskutera framtida hälsa i ett event med bland andra fyra tidigare Nobelpristagare. Det är förstås både ett spännande och mycket hedrande uppdrag.

Text: Eva Lundgren

Foto: Johan Wingborg

➔ **Fakta:** Joakim Larsson är professor i miljöfarmakologi, samt föreståndare för Centrum för antibiotikaresistensforskning i Göteborg (CARE): www.gu.se/care.

En konflikt med många bottnar

– Israel-Palestinakonflikten är en av de mest globaliserade väpnade konflikterna idag och dessutom den som pågått längst.

Det påpekade freds- och utvecklingsforskaren Michael Schulz, en av flera deltagare vid seminariet *Israel och Palestina: Konflikts historia och krigets konsekvenser i Vasaparken* den 8 oktober.

FÖR ATT FÖRSTA konflikten gäller det att söka i historien, påpekade Michael Schulz.

– Man kan gå tillbaka till 1880-talet då pogromer i Ryssland väckte judarnas tankar om ett eget land eller till framväxten av arabisk nationalism i samband med det osmanska rikets fall 1923. Viktiga perioder är 1948-1973 med återkommande arabisk-israeliska mellanstatliga krig, 1968-1986 med fortsatta väpnade konflikter och ett fokus på palestinierna, 1987-2000 med flera fredsförsök, samt senare en andra Al Aqsa intifada med nya våldscykler.

Fyra tvistefrågor står i centrum för konflikten: Vem ska få suveränitet över Jerusalem, palestinska flyktingars framtid, de israeliska bosättarna i de ockuperade områdena samt Västbankens och Gazas framtida status och gränser.

– Konflikten kompliceras av globala aktörers ställningsta-

gande: USA stöder Israel medan Iran, tillsammans med Ryssland, står på den arabisk-palestinska sidan.

Men också inom Israel finns flera konfliktlinjer, bland annat mellan olika judiska grupper, mellan judar och araber, mellan sekulära och religiösa samt mellan vänster- och högerpartier.

– Inte heller palestinierna är eniga: På Västbanken styr PLO/Fatah med stöd från Egypten och Jordanien, i Gaza styr Hamas, som stöttas av Syrien och Iran. Det handlar både om muslimer och kristna, om urbana och rurala samt om palestinier inom och utom det palestinska området.

WOUNDED CHILD, *no surviving family* är en av de förfärande termer som används av humanitära organisationer i Gaza. Sedan Hamas terrorattack den 7 oktober förra året, då cirka 250 israeler togs som gisslan och 1 139 israeler dödades, har cirka 42 000 palestinier dödats och tusentals människor skadats. Det berättade freds- och utvecklingsforskaren Helena Lindholm.

– *Sumud*, uthållighet, är den främsta formen för palestinskt motstånd mot den israeliska ockupationen som pågått sedan 1967 och som av Internationella domstolen förklarats vara olaglig. För palestinierna handlar ockupationen om söndertrasade territorier, en väldig barriär som

»För palestinierna handlar ockupationen om söndertrasade territorier, en väldig barriär som går rätt genom samhällena, vägar de är förbjudna att färdas på ...«

Helena Lindholm

går rätt genom samhällena, vägar de är förbjudna att färdas på och ständiga kontroller, ett ständigt pågående våld.

OCKSÅ MEDIESITUATIONEN diskuterades under seminariet. Utrikeskorrespondenten Cecilia Uddén, som medverkade via länk, påpekade det omöjliga i att bevaka ett krig där reporterna inte får vara på plats i Gaza.

– Bland annat CNN och New York Times har inbäddade journalister som följer med israelisk militär in i konfliktområdena. Det hade dock jag aldrig kunnat göra, vad hade det gjort med min trovärdighet?

Medieforskaren Bengt Johansson underströk vikten av att skilja mellan rak nyhetsrapportering och krönikor och

Mediernas roll diskuterades bland annat av Anders Persson, Michael Schulz och Bengt Johansson.

kommentarer som kan vara mer personliga.

- Viktigare än någonsin är att försöka rapportera sanningsenligt och allsidigt, även om det förstås är problematiskt när man inte får vara på plats.

Helena Lindholm menade att det gäller att lära av flera olika källor.

- Förutom att ta del av nyheter kan man läsa poesi, se filmer och gå på utställningar, det finns många sätt att få nya insikter.

En stat som angrips har rätt att försvara sig, konstaterade Gregor Noll, professor i internationell rätt.

- Enligt krigets lagar måste man skilja mellan civila och militära mål, och enbart rikta angrepp mot militära mål. Det är accepterat att civila dödas om det sker utan uppsåt och antalet står i proportion till den militära fördelen med att angripa målet. Att en angripare brutit mot krigets lagar innebär dock inte att den attackerade parten också har rätt att göra det.

Statsvetaren Andrea Spehar påpekade att vissa av världens många katastrofer uppmärksammas, men inte andra.

- **ETT EXEMPEL ÄR** Sudan där 10 miljoner människor tvingats på flykt sedan 15 april 2023. Närmare 8 miljoner är internflyktingar och drygt 2 miljoner har

sökt skydd i grannländerna. Ett annat exempel är den muslimska folkgruppen rohingya i Myanmar, ett förföljt folk som ingen vill kännas vid.

Yohan Robinson, föreståndare för Centrum för katastrofmedicin, berättade om katastrofmedicinens hjul: omhändertagande, återhämtning, riskminimering och krisberedskap.

- **DET VIKTIGA ÄR ATT** skicka rätt hjälp vid rätt tid. Det var något som inte skedde vid jordbävningkatastrofen på Haiti 2010. Humanitär hjälp med traumasjukhus kom alldeles för sent och gjorde därför snarare skada än nytta när de skulle hantera en situation de inte var tränade för.

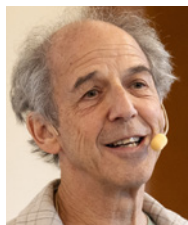
Barnläkaren Henry Ascher bad publiken föreställa sig ett Orust med en befolkning på 2,3 miljoner. Hälften av dem är barn. Dessa barn har hela sitt liv levt instängda på Orust, i blockad. De har aldrig varit någon annanstans - inte i Stenungsund, Uddevalla eller på Liseberg. De lite äldre barnen har upplevt fem krig.

- Det var livet för barn i Gaza redan före det senaste kriget. Det senaste året har förstås varit ännu värre med 16 500 döda barn, 21 000 försvunna och 17 000 som förlorat minst en förälder.

Seminarier avslutades med ett samtal om universitetets

Andrea Spehar

Henry Ascher

Per Cramér

Gregor Noll

roll i en polariserad värld. Per Cramér, professor i internationell rätt, betonade att universitetet som aktör är en annan sak än de personer som ingår i ett lärosäte, alltså medarbetare och studenter.

- Samhället står inför enorma prövningar, som ökade geopolitiska spänningar och hållbarhetsutmaningar, där själva förutsättningen för vår civilisations existens vacklar. För att adressera dessa utmaningar måste universitetet som arena för kunskapsutveckling stå fritt från alla politiska eller ekonomiska hänsyn. Som anställd eller student har man tvärtom ett ansvar att vara med och driva debatten.

Text: **Eva Lundgren**

Foto: **Johan Wingborg**

➔ **Fakta:** Seminariet *Israel och Palestina: Konflikten historia och krigets konsekvenser* hölls i Vasaparken den 8 oktober och var en uppföljning av ett inledande seminarium om Israel och Palestina den 29 april.

Medverkande: Michael Schulz, professor i freds- och utvecklingsforskning; Helena Lindholm, professor i freds- och utvecklingsforskning; Bengt Johansson, professor i journalistik och masskommunikation; Gregor Noll, professor i internationell rätt; Andrea Spehar, docent i statsvetenskap och föreståndare för Centrum för global migration; Yohan Robinson, docent i ortopedi och föreståndare för Centrum för katastrofmedicin; Henry Ascher, professor i folkhälsa och vice ordförande för Svenska barnläkarförbundets delförening för global barn- och ungdomshälsa, samt Per Cramér, professor i internationell rätt, samtliga från GU. Dessutom medverkade Cecilia Uddén, utrikeskorrespondent, och Anders Persson, statsvetare vid Linnéuniversitetet.

Rektor Malin Broberg inlednings- talade och samtalsledare var Lena-Ulrika Rudeke, verksamhetsansvarig på Jonsreds herrgård, tillika ansvarig för seminariet på rektors uppdrag.

Nätverk för genusarkivering

Hur kan man samla in, bevara och göra digitalt material sökbar inom kvinno- och genushistoria? Det finns det nu ett nätverk som ska ägna sig åt. Det består av forskare, arkivinstitutioner och kulturarvsaktörer.

Projektet har sin bas på UB:s KvinnSam.

DIGITALISERINGEN av samhället skapar en utmaning för bibliotek och arkivinstitutioner. Samtidigt tar sig aktivism andra uttryck och former idag. Sociala rörelser sker inte längre i traditionell föreningsform, där föreningsarna lämnade dokumentation till föreningsarkiv, utan sker oftare genom digitala kanaler som sociala medier. Det får en stor betydelse inte bara för hur aktivister arbetar utan också för dokumentationen av det som produceras och hur den informationen ska hämtas in och bevaras för framtida forskning.

- Idag handlar aktivismen ofta om enfrågesammanslutningar på nätet. För oss forskare finns det därför en oro över vad som kommer att finnas kvar för framtiden. Vi riskerar att stå utan handlingar och dokumentation av det som händer nu, säger Maria Cavallin-Aijmer, forskare i historia och ansvarig för arkivvetenskap vid Humanistiska fakulteten.

FÖR KVINNO- och genushistoriska institutioner är utmaningarna ännu mer komplicerade än för övriga arkivinstitutioner. Där handlar det dessutom om att anpassa

Maria Cavallin-Aijmer och Rachel Pierce studerar samlingarna.

sig till utvecklingen inom fältet, som i allt högre utsträckning lyfter fram mångfald och queerperspektiv.

Genom det nystartade projektet *Kvinno- och genusforskning i framtiden?* som fått stöd av Riksarkivets stipendiefonder, ska ett nätverk av forskare och kulturarvsaktörer med fokus på kvinno- och genushistoria ta ett helhetsgrepp på framtida insamling och bevarande av arkiven. Projektet har sin bas på KvinnSam.

- VI VILLE SAMLA forskare och institutioner som arbetar med kulturarv, med intresse för genusfrågor, för att diskutera vad vi kan göra tillsammans. Vi behöver en överblick över vad som faktiskt finns och vad som ska finnas kvar i framtiden. Vilka lösningar efterfrågas och behövs? Vad ska vi spara, vems handlingar är viktiga och vilket urval gör vi? KvinnSam har inte ekonomin för att göra allt själva, säger Rachel Pierce, forskningsordnare på KvinnSam.

Nätverket hade sin första

»Vi riskerar att stå utan handlingar och dokumentation av det som händer nu.«

Maria Cavallin-Aijmer

träff i Stockholm i oktober med forskare från ett flertal svenska lärosäten, representanter från arkivförbund, Kvinnohistoriskt museum, Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek med flera.

- VI HAR FÖRSÖKT gå ut ganska brett och intresset har varit väldigt stort, men vi tror att det finns fler forskare och institutioner som kan tillföra erfarenheter och tankar. Vi har alla olika kompetenser: vad gäller till exempel insamling av muntliga berättelser är museer bättre medan arkiven är bättre när det kommer till att organisera, bevara och göra materialet sökbar, säger Rachel Pierce.

Nästa nätverksträff är planerad att hållas på Humanisten och Humanistiska universitetsbiblioteket i maj 2025.

- DET ÄR VIKTIGT ATT ha ett långsiktigt tänk redan från början. Det behövs en bestandsöversikt över vad det finns för genusarkiv idag, sedan behövs det en verktygslåda för hur insamling och bevarande ska ske. Vi vill skapa bryggor mellan institutioner och forskare och även jobba för att forskare tar in bibliotekarier och arkivarier i sina forskningsprojekt, säger Rachel Pierce.

- Idag lägger forskning och finansärer stor vikt vid tillgängliggörande och digitalisering men det finns enorma utmaningar vad gäller material som är fött digitalt, som måste uppmärksammas mer av dessa aktörer, säger Maria Cavallin-Aijmer.

Text & bild: Johanna Hillgren

➔ Fakta: Projektet *Kvinno- och genusforskning i framtiden?* stöds av Riksarkivets stipendiefonder och har sin bas på KvinnSam som är nationellt bibliotek för genusforskning, förvaltare för Sveriges kvinno- och genushistoriska arkiv samt universitetsgemensam forskningsinfrastruktur. Initiativtagare till projektet är Maria Cavallin-Aijmer, forskare i historia och ansvarig för arkivvetenskap vid Humanistiska fakulteten, samt Rachel Pierce, forskningsordnare på KvinnSam. Projektet stöds också av Anna Nordenstam, professor i litteraturvetenskap, och Maria Sjöberg, professor i historia, som sitter i KvinnSams styrgrupp.

Hedersdoktor i Lettland

■ **Dag Hanstorp**, professor i atomfysik, har utnämnts till hedersdoktor vid University of Latvia. Motiveringen lyder: "For outstanding scientific activity and long-term cooperation with Latvian scientists." Dag Hanstorp har samarbetat med det lettiska universitetet sedan 1990.

Post Nord ändrar frankeringservice

■ **Från och med 1 januari 2025** kommer det endast att finnas ett kundnummer för klass 1-porto på universitetet: 20334945. Detta kundnummer ska inte användas för några andra brevtjänster. Befintliga kundnummer hos PostNord ska fortsatt användas för övriga tjänster inom brev och paket såsom rek, svarspost och brevsändningar.

Det universitetsgemensamma kundnumret kommer att administreras på Serviceenheten/tjänsteägare för post och gods. Det kommer inte längre att finnas någon spårbarhet eller möjlighet att fördela portokostnaderna per verksamhet utifrån faktiska kostnader. Portokostnader kommer därför från 2025 att fördelas på fakultetsnivå samt till GF och UB baserat på genomsnittlig andel av universitetets totala portokostnader, vilket var cirka 2 miljoner kronor åren 2021-2023.

För att skicka brev med klass 1 ska förtryckta kuvert med streckkod kopplat till kundnummer användas, vilka beställs via Lyreko. Från den 1 januari 2025 kommer nuvarande streckkodskuvert därför inte att kunna användas. Kuvert med det nya kundnumret 20334945 och tillhörande streckkod behöver därför beställas. Nya streckkoder ska vara inlagda i mallarna från 1 november. Observera att eventuella sparade mallar behöver justeras så att ny streckkod används. Layouten på kuvert kan fortfarande anpassas så att aktuell institution/motsvarande med tillhörande postadress står som avsändare.

Vid beställning av kuvert för svarspost används befintliga kundnummer, här sker ingen förändring.

De nya kuverten med kundnummer 20334945 kan användas från 1 december.

"Humanistiska utbildningar tycks sällan leverera de snabba, entydiga svar som politiker och näringslivsföreträdare så ivrigt efterfrågar. Men de erbjuder en helt avgörande kompetens för att lösa komplexa problem - förmågan att formulera relevanta, kritiska frågor. Något allt fler arbetsgivare inser värdet av."

ÅSA ARPING I EN REPLIK I GP DEN 11 SEPTEMBER 2024.

Konstintresserad?

■ **I så fall** kanske Konstföreningen vid Göteborgs universitet kan vara något för dig.

Föreningens syfte är att väcka, underhålla och öka intresset för konst i vid bemärkelse. Förutom målningar och skulpturer kan det exempelvis handla om konsthantverk och arkitektur.

En uppskattad aktivitet är medlemslotteriet som äger rum i november varje år. Andra aktiviteter är studiebesök i Göteborg med omnejd samt konstresor inom och utom Sverige. I december besöker föreningen exempelvis den ideella föreningen Konstnärernas Kollektivverkstad.

Mer information finns på Medarbetarportalen.

Curie Talks den 13 november

■ **Curie Talks** är ett samarbete mellan tidningen *Curie*, som ges ut av Vetenskapsrådet, Sveriges unga akademi och landets universitet och högskolor. Samtalsserien lyfter aktuella frågor om forskningens villkor och är öppen för alla, men vänder sig särskilt till yngre forskare på det lokala lärosätet. Samtalen spelas in och sänds i Curiepodden.

Den 13 november är det dags för Göteborgs universitet att vara värd.

759

Så många var de registrerade avgiftsskyldiga studenter som läste vid GU under 2023. Det var en minskning med 8 procent jämfört med förra året. Förklaringen tros vara att många studenter inte beviljades uppehållstillstånd inför hösten 2023, vilket bland annat berodde på att Migrationsverket inte klarade av att hantera ökningen av ansökningar.

Mång- sysslare på bryggan

Text: Eva Lundgren Foto: Johan Wingborg

För några månader sedan åkte R/V Skagerak på en forskningsresa till Svalbard. Med på färden var stationschef Louise Newman.

– Själva resan var förstås speciell även om dimman gjorde det svårt att se land. Men viktigare var att jag på universitetets otroligt fina fartyg fick tillfälle att jobba med fantastiska forskare från hela världen och en besättning full av engagemang, precis det som gör mitt jobb så roligt! →

När Louise Newman räknar upp vad som ingår i jobbet som stationschef på Skagerak är det svårt att hänga med: Det handlar om att ha ett helhetsansvar för fartygets verksamhet, både vad gäller ekonomi, maskineri, vetenskaplig utrustning, arbetsmiljö och säkerhet. Hon är också ansvarig för det avtal som GU har med rederiet Northern Offshore Services (NOS) där besättningen är anställd. Därtill tillkommer uppgiften att se till att den forskningsdata som samlas in, sprids vidare till europeiska och globala databaser.

I det arbetet är det viktigt att ha goda rutiner för bokning så att fartyget verkligen används på bästa sätt.

- Vi har fyra typer av användare: GU-forskare, GULärare, andra svenska och internationella forskare samt kommersiella företag med havsbaserad verksamhet; det kan exempelvis handla om vindkraftverk. Skagerak är ett väldigt flexibelt forskningsfartyg, med mängder av moderna forskningsinstrument, laboratorier samt vinschar och ett stort däck för ytterligare utrustning. Oftast sker forskningen vid västkusten eller i Östersjön men fartyget har varit på långresa också, bland annat till Svalbard, Island och Grönland.

I våras inrättade Vetenskapsrådet Swedish Research Vessel Infrastructure for Marine Research (SWERVE) där Louise Newman är föreståndare. Det handlar om en nationell infrastruktur där sju svenska organisationer ingår: SLU, SMHI, Polarforskningssekretariatet, Sveriges geologiska undersökning samt universiteten i Göteborg, Stockholm och Umeå. Forskare har sex olika fartyg att välja mellan när de bokar forskningstid, förutom Skagerak också Svea, Ocean Surveyor, KBV181, Electra och Oden.

Marin forskning har Louise Newman ägnat sig åt under hela sitt vuxna liv. Men inte i Sverige. Hon är upp vuxen i Hobart, Tasmaniens delstatshuvudstad, som ett av sex syskon.

- Tasmanien är härligt på sommaren men på vintern kan det faktiskt vara ganska kallt. Naturen är väldigt varierad med regnskog i sydväst medan de östra delarna är torra; Hobart är faktiskt australiens näst torraste stad efter Adelaide. Ön ligger cirka 24 mil söder om den australiska kusten och till Melbourne flyger man på cirka en timme.

När hon studerade marin zoologi vid University of Tasmania fick hon möjlighet att vara med som frivillig på expeditioner i Södra ishavet där hon studerade antarktiska samhällen med krill- och havsisplankton. Det var också på universitetet hon träffade Jonathon, sin blivande man.

- 2003 blev jag doktorand och började forska om paleobiogeografin hos sötvattensfaunan i Antarktis. Det handlade bland annat om att samla in sedimentkärnor från antarktiska sötvattenssjöar. Med hjälp av de mikrofossil som bevarats i sedimenten gick det att rekonstruera förändringar i sjöarnas ekosystem de senaste 10 000 åren - vissa fall till och med de senaste 100 000 åren! Antarktis arkipelag påminner faktiskt om skärgården här utanför Göteborg, förutom att det inte finns någon växtlighet på Antarktis.

Australien kändes dock som ganska inskränkt både för Louise Newman och Jonathon, som ville ut i världen. 2006, redan innan hon hunnit bli klar med sina doktorandstudier, fick hon jobb som vetenskapligt ansvarig på PAGES (Past Global Changes) internationella projektkontor, som forskar om de förändringar i klimat och biosfär som skedde innan det ännu fanns pålitliga mätinstrument.

- Vi var på plats i Bern, där huvudkontoret ligger, i början av 2007. För oss var Schweiz fantastiskt, beläget som det är mitt i Europa med fem grannländer och fyra nationella språk! Vi blev kvar där i fem år, bland annat föddes vår son där.

2011 åkte familjen tillbaka till Tasmanien. Där hade nämligen the Scientific Committee on Antarctic Research (SCAR) och Scientific Committee on Oceanic Research (SCOR) startat Southern Ocean Observing System (SOOS). Syftet var att sammanställa forskning om Södra oceanen, främst inom havsnivåhöjning, klimatförändringar och marina resurser. Louise Newman hade fått jobbet som chef för SOOS internationella projektkontor.

- Till en början var jag den enda anställda, övriga

»Oftast sker forskningen vid västkusten eller i Östersjön, men fartyget har varit på långresa också, bland annat till Svalbard, Island och Grönland.« LOUISE NEWMAN

medarbetare arbetade volontärt. Det innebar att jag fick jobba med det mesta: sköta administrationen, organisera möten och workshoppar, hålla igång webbplatsen, leta sponsorer och koordinera forskning. Under den här tiden föddes också vår dotter så det var fullt upp.

SOOS samarbetar med lärosäten i andra länder, bland annat Göteborgs universitet.

- Det var på så sätt jag blev jag god vän med flera GU-forskare, bland andra Anna Wählin, Sebastiaan Swart och Bastien Queste. Jag fick också möjlighet att resa till Sverige, bland annat besökte jag Kristinebergs marina forskningsstation.

När pandemin slog till 2020 valde Tasmanien att helt isolera sig. Det innebar att livet pågick ganska mycket som vanligt men att vissa varor försvann från hyllorna.

- Det var väl inte så farligt men både min man och jag började känna oss alltmer instängda. Vi funderade på att så småningom återvända till Europa. Det var då mina GU-vänner berättade om jobbet som stationschef som verkade perfekt för mig.

Och det tyckte Naturvetenskapliga fakulteten också. Louise Newman fick jobbet och i oktober 2021 kom hon med sin familj till Göteborg.

- De två första åren var ganska tuffa. Det är svårt

Louise Newman håller koll på det mesta på R/V Skagerak.

att känna sig hemma i en ny miljö och sätta sig in i allt som är annorlunda, exempelvis barnens skola. Vi kom också hit i början av hösten med en lång vinter framför oss. Varken kyla eller regn bekymrar mig, men ett halvår av mörker har jag svårt att stå ut med. Men det finns förstås sådant som är fint också, exempelvis när träden skiftar färg - det gör de inte i Australien. Men vi upptäckte att människor här är väldigt vänliga och så småningom började vi känna oss hemma.

Louise Newman har en bror som bor i Århus. Men annars har hon inte träffat sin familj sedan flytten till Sverige.

- Alla familjemedlemmar står varandra väldigt nära så det känns tråkigt. Barnen saknar också vår hund som nu bor hos släktingar i Tasmanien. Men att åka till Tasmanien är både dyrt och krångligt så det har vi inte lyckats med ännu.

Fritiden ägnar Louise Newman bland annat åt trädgårdsarbete samt ett nytt intresse: vävning.

- Jag vävde också i Tasmanien men inte på någon riktig trampvävstol som finns här. Nu har jag faktiskt skaffat en egen sådan som jag dock ännu inte satt ihop. Så det får bli ett av mina vinterprojekt.

LOUISE NEWMAN

Jobbar som: Stationschef på Göteborgs universitets forskningsfartyg Skagerak.

Bor: I Kungsbacka.

Familj: Maken Jonathon och två barn på 14 och 12 år.

Bakgrund: Född och uppvuxen i Hobart, Tasmanien. Grundutbildning och doktorsexamen vid University of Tasmania. Jobbade 2007-2011 som vetenskapligt ansvarig och internationell coordinator vid PAGES (Past Global Changes) i Bern, var 2012-2021 vd vid the Southern Ocean Observing System (SOOS) i Tasmanien.

Intressen: Vävning, trädgårdsarbete.

180 m² labbyta

Ett tomt rum på 180 kvadratmeter, vad ska det vara bra för?

Det är det meningen att lärare och studenter själva ska fundera ut.

Learning Lab innebär ett treårigt samarbete mellan GU och Akademiska Hus som går ut på att skapa miljöer som stimulerar till nya pedagogiska experiment.

DET MAN SLÅS av när man stiger in i den studio som är det ena av två rum i Learning Lab är takhöjden på 3,5 meter och de 16 meter långa väggarna. Rummet är utrustat med mycket teknik, bland annat projektorer som kan visa bilder och filmer på väggarna. Här finns också en ljud- och ljusanläggning samt flyttbara ytor. Två universitetslektorer i sociologi, Christel Backman och Sara Uhnöo, håller i verksamheten för PIL-enhetens räkning.

- Vid en kursstart nyligen förvandlades den ena långa väggen till en tågplattform med en massa människor samtidigt som ljud från centralstationen spelades upp. Det var ett suggestivt sätt att få studenterna att fundera över den resa en ny utbildning innebär och vad de hoppades

få lära sig, berättar Christel Backman.

Allt handlar dock inte om teknik, förklarar Charlotta Andersson, arkitekt för lärandemiljöer på Akademiska Hus.

- Vi har exempelvis mattor och draperier som kan skapa ett rum i rummet och kuber som kan förvandlas till en scen; miljön går att förändra på en mängd olika sätt.

Inventarierna finns i ett antal skåp utmed en av väggarna. Det handlar om föremål som är lätta att plocka fram: Bord och stolar på hjul whiteboardar och olika textilier, berättar Sara Uhnöo.

- Rummet är tänkt för 50 aktiva deltagare. För en tid sedan hade vi dock en postervernissage för studenter i kriminologi här, då studenternas arbeten projicerats på väggarna. Då var vi nog cirka 100 personer i lokalen.

Alla lärare vid GU är välkomna att använda rummet, oavsett ämne, förklarar Christel Backman.

- Men det är inte så lätt att komma hit och bara hitta på saker. Varje läsår har vi därför en grupp bestående av lärare som anmält intresse och som sedan följs åt under året. De får pedagogiskt stöd av Sara och mig. Akademiska Hus erbjuder dessutom en digital scenograf som verkligen kan visa de olika möjligheterna.

Verksamheten pågår nu för andra året och lärare från de flesta fakulteter har varit här men vi hoppas förstås skapa nyfikenhet vid hela GU.

I studion finns en trappa som leder upp till det så kallade workshoprummet. Det är på cirka 120 kvadratmeter och mer traditionellt möblerat med bord för grupparbeten och whiteboardar på väggarna. Här finns även sex smarta skärmar samt skåp med mängder av material för kreativt skapande, förklarar Sara Uhnöo.

- Tanken är att man ska kunna använda rummen tillsammans, exempelvis förbereda något moment i workshoprummet och sedan testa det i studion. Men självklart går det också bra att ha helt olika verksamheter i de båda rummen.

NÄR GU JOURNALEN kommer på besök pågår en lektion inom grundkursen i retorik. Studenterna har själva fått komma på hur de kan öva sig att tala inför publik. Tim-Tricki Jansson ställde sig exempelvis högst upp på trappan till workshoprummet för att tala till församlingen därnere.

- Det var en rolig upplevelse. Vi har också undersökt vad som händer om man står på olika platser, exempelvis mitt i rummet eller borta i ett hörn.

Christel Backman, Charlotta Andersson,
Jonathan Dahl (Akademiska Hus)
Sara Uhnöo och Kajsa Winnes (Akademiska Hus).

Louise Holmer menar att studenterna
kan öva utan att störa varandra.

Juliette Erixon har experimenterat med ljus, bland annat att sätta en spotlight på sig själv.

- Ett test jag dock inte hann med var att undersöka hur det är att ha en publik som sitter vänd åt fel håll eller som blundar.

Lärare är Louise Holmer, universitetslektor i nordiska språk, institutionen för svenska, flerspråkighet och språkteknologi. Hon menar att en fördel med det stora rummet är att studenterna kan öva utan att störa varandra.

- **DE KAN FLYTTA** runt möbler, använda ljus och ljud, skriva på en liten whiteboard eller använda en större vägg. Sedan kan vi samlas, exempelvis i en ring i

mitten av rummet, och diskutera våra erfarenheter.

Learning Lab vid GU är ett av tre liknande universitetssamarbeten med Akademiska Hus. Övriga Learning Lab finns i Umeå och Örebro men det i Göteborg är det första. Det stod klart redan våren 2020, berättar Charlotta Andersson.

- Vi hade planerat invigning i april men så kom pandemin och då blev förstås allt inställt. Nu är det andra året verksamheten är igång och vi hoppas förstås att så många lärare som möjligt passar på att undersöka de möjligheter som finns här.

Text: Eva Lundgren Foto: Johan Wingborg

Fakta: Göteborgs universitet samarbetar under tre år med Akademiska Hus i ett Learning Lab på Sven Hultins plats 5. Det består av två rum:

Studio är 180 kvadratmeter stort med avancerad digital teknik för ljud, ljus och projiceringar. Här finns plats för 50 aktiva deltagare och rummet kan möbleras utifrån de aktiviteter som planerats.

Workshoprummet är på 120 kvadratmeter och möblerat med bord för grupparbete och whiteboardar längs med väggarna. Här finns plats för 36 deltagare.

De olika lokalerna i Learning Lab kan kombineras och användas tillsammans vid ett undervisningstillfälle.

Learning Lab finns också vid universiteten i Örebro och Umeå.

Mer information: www.pil.gu.se/resurser/testa-framtidens-larmiljoer-i-learning-lab.

Är du nyfiken på Learning Lab och vill boka in ett tillfälle i salen med dina studenter eller ett studiebesök tillsammans med dina kollegor? Kontakta Christel Backman, christel.backman@socav.gu.se eller Sara Uhnöo: sara.uhnöo@socav.gu.se.

Skolan – en nyckel-arena för ungas hälsa

Barn i skolåldern mår allt sämre, och stressen är hög bland dem som presterar bäst. Beatrix Alгурén granskar skolans viktiga roll för ungas hälsa och konstaterar att sociala relationer – men också rörelse och skolmat – har stor betydelse för mående och skolresultat.

Under många år är skolan en stor del av barns och ungdomars liv, och därmed för deras mående. Beatrix Alгурén, docent i idrottsvetenskap på institutionen för kost- och idrottsvetenskap, arbetar med flera forskningsprojekt om skolan som hälsofrämjande arena.

En sak står klar: i skolvärlden finns både svårforcerade hinder och fantastiska möjligheter att stötta ungas välmående och resultat i skolan – och därmed påverka hur det går för dem senare i livet.

– Skolan är en otroligt viktig arena för hälsa och välbefinnande, och har ett stort ansvar för att ge våra unga de bästa förutsättningarna för ett friskt och meningsfullt liv, säger hon.

Just nu är Beatrix Alгурén mitt uppe i ett omfattande forskningsprojekt som tar ett rejält grepp om vad som påverkar ungas välmående och studieresultat. I projektet, som baseras på UGU – Sveriges största longitudinella studie om skolan och skolbarn – granskar forskarna enkät svar från runt 70 000 elever i årskurs 6, 9 och 12, inklusive svar från föräldrar och lärare. Studien spänner mellan 1980 och 2023.

Mängder med frågor och parametrar ingår, kopplade till bland annat studiero, självförtroende och intresse för ämnen, trivsel i skolan, hälsa och familjeliv, fritidsaktiviteter och självupplevda påverkansfaktorer på betyg. En tydlig slutsats redan

nu är att ungas stress och oro har ökat de senaste decennierna. En utveckling som forskarna delvis tror beror på förändrade betygssystem.

– Skolans betygssystem har gått mot ett ökat resultatfokus, mer testande och fler betygssteg. Att hela tiden testas och få sin prestation värderad svart på vitt kan skapa stress och påverka självförtroendet. Sömnproblem och huvudvärk är vanligare bland elever med högre betyg. De högpresterande eleverna lider alltså mer av stress, samtidigt som de levererar bra resultat.

En annan viktig slutsats är att relationer är grundläggande för både mående och skolresultat.

– Vi är sociala varelser, och även lärandet är socialt. Det finns kopplingar mellan ett aktivt umgänge med kompisar och goda skolresultat. Vi har också sett att barn i familjer som är delaktiga och pratar

med barnen om i skolarbetet generellt mår och presterar bättre. Hur man trivs hemma har en stor betydelse för trivseln i skolan, och det märks mer i årskurs 9 än i årskurs 6. Sambandet blir alltså tydligare ju äldre barnen blir, säger hon.

Att satsa på mer fysiskt aktiva skoldagar och skolmaten är två viktiga nycklar för att lyfta både hälsa och skolresultat. Det framgår tydligt i ett annat av Beatrix Algurén's pågående forskningsprojekt, där hon granskar effekten av det digitala verktyget Pep Skola. Pep Skola är ett kostnadsfritt stöd för skolornas hälsoarbete, som ger inspiration för att arbeta med fysisk aktivitet och hälsosam mat. Exempelvis kan skolorna arbeta med aktiva raster, rörelse som en naturlig del i undervisningen, näringsriktig mat, trivsamma skolmåltider och använda skolmaten som pedagogiskt verktyg.

För de skolor som arbetar aktivt med Pep Skola ser forskarna flera positiva effekter.

- Det är tydligt att näringsriktig skolmat och en bra måltidsmiljö gynnar elevernas ork, studiero och koncentrationsförmåga. Detsamma gäller fysisk aktivitet, säger hon.

På skolor som har en välorganiserad aktiv rastverksamhet, upplever skolpersonal mindre mobbning och konflikter i klassrummet.

- I fysiska lekar och aktiviteter möts eleverna på en annan nivå. Om det finns konflikter reds de ofta ut i det sammanhanget, istället för att följa med in i klassrummet. Vi ser också att aktiviteter som exempelvis bollspel ökar sammanhållningen, respekten och elevernas förståelse för varandra, säger hon.

Beatrix Algurén lyfter att skolpersonalens deltagande i aktiviteter även bidrar till bättre relationer mellan skolpersonal och elever.

- Läraren upplever att den gemensamma aktiviteten leder till fördjupad kännedom om och respekt för varandra. Det kan skapas ett "tyst partnerskap" och med det vunna förtroendet når läraren bättre ut till eleverna i klassrummet.

Forskarna har också sett många gyllene exempel på hur skolmaten kan användas som pedagogiskt verktyg - ibland med relativt enkla medel.

- Ett exempel är att starta från scratch och visa var maten kommer ifrån genom att engagera eleverna i egenodlingar på skolgården, säger hon.

»Vi ser också att aktiviteter som exempelvis bollspel ökar sammanhållningen, respekten och elevernas förståelse för varandra.«

BEATRIX ALGURÉN

Hon betonar att maten är grundläggande för att allt annat på en skola, och i livet, ska fungera. Vissa skolor tar tydligt ansvar för sitt kompensatoriska uppdrag att försöka jämna ut socioekonomiska skillnader bland eleverna.

- Alla elever har inte samma möjligheter att få bra mat hemma, säger hon.

Det står klart att förutsättningarna för hälsoarbete är olika, på flera sätt.

- Skolmaten är tyvärr pressad av ekonomiska förutsättningar. Skolor med eget kök har bättre möjligheter för samarbete

och delaktighet än skolor som får all mat skickad till sig, och varken transporter eller storköksmatlagning bidrar till att maten blir mer tilltalande. Vissa skolor har stora skolgårdar och tillgång till grönytor eller skog för fysisk aktivitet, medan andra har små skolgårdar där möjligheten till lekar och aktiviteter är begränsade, säger hon.

Inom två år presenteras slutresultaten från de två forskningsprojekten. Beatrix Algurén hoppas att de ska ringa in vad som är viktigt för ungas välmående och studieresultat.

- Det finns mycket skolorna kan göra för elevernas hälsa. Min förhoppning är att hälsoarbetet ska få tydligare fokus i skolans uppdrag och arbete. Det krävs för att de goda exemplen inte ska fortsätta vara enskilda guldkorn, utan bli standard.

Text: **Ulrika Ernström** Foto: **Johan Wingborg**

Så lär sig barn prata

Hur lär sig barn sitt första språk? Här finns det gott om forskning och läromedel.

– Men jag upptäckte att det saknas en populärvetenskaplig överblick. Därför beslöt jag att skriva en själv, förklarar David Pagmar, postdoktor i lingvistik och författare till boken *Barnet och språket*.

Språket är antagligen det viktigaste redskap som människan skapat genom sin långa evolutionära resa, menar David Pagmar.

– Det är med hjälp av språket vi förstår och tar del av världen och skapar sociala band till andra människor. Trots att våra språk är så olika lär vi oss prata på samma sätt, genom att se, lyssna och röra vid varandra och själva ge ifrån oss olika signaler. Även döva barn lär sig på liknande sätt som hörande.

Förmåga att kommunicera är något barn föds med. I början handlar det om skrik och gråt, vid 4-6 veckors ålder kommer det första leendet.

– Barnets första ord brukar leda till stor uppståndelse, vilket inte är så konstigt. Men jag menar att det nästan är ännu häftigare när barnet lärt sig 25-50 ord och kommer in i tvåordsfasen: istället för att säga "bil" eller "röd" kan barnet kombinera ord och säga "röd bil" och därmed öppnas helt nya möjligheter för kommunikation.

Går barnets utveckling alltid framåt? Det kan en stressad förälder ibland fundera över.

– **Ett exempel är** när en treåring, som sedan länge använt oregelbundna verbformer, plötsligt börjar säga "springde" istället för "sprang". Trots att det blev fel innebär dock "springde" ett steg framåt: barnet har upptäckt mönstret för verbböjning, som ju dock har sina undantag.

När en 3-5-åring kommit igång med pratandet kan det bli väldigt långa och ostrukturerade monologer, påpekar David Pagmar.

– Ett barn som kanske ska berätta om

ett teaterbesök, kan börja med: "Jag kunde inte, eller jag såg, men inte så, för när vi skulle sitta, eller gå in, det var en dörr, och vi gick in, och vi var bara där ...". Att det blir så rörigt beror på att barnet ännu inte lärt sig konventionerna för hur man berättar, alltså att man talar om vilka som var med eller var något hände, i vilken ordning olika saker inträffade och så vidare. Det tar tid att lära sig sådant och kräver mycket övning.

Förutom att handla om barns språkutveckling tar boken också ett större grepp om hur det går till när vi människor pratar med varandra.

– **Samtal handlar** exempelvis om hur vi tar turer när vi pratar med varandra. Glappet mellan turerna kan vara extremt kort, ofta bara 200 mikrosekunder, vilket är märkligt eftersom det tar ungefär 600 mikrosekunder från att hjärnan reagerar till att pratet börjar. Det innebär att vi börjar förbereda vad vi ska säga redan innan samtalspartnern pratat färdigt. Det är inte så konstigt som det låter: Om du frågar en god vän vad hen tyckte om filmen ni just sett, och hen säger att "den var ganska ..." så vet du att nästa ord sannolikt blir "bra".

Men det vet förstås inte små barn, påpekar David Pagmar.

– Barnet håller fortfarande på och utforskar språket och måste vara uppmärksam på varje yttrat ord. Därför kan det ofta ta ungefär två sekunder innan hen svarar på en fråga, så det gäller att ha lite tålamod.

Hur mycket av språket finns färdigt i ett barns hjärna när det föds och hur mycket beror på omgivningens påverkan?

– Det är en jätteintressant fråga som jag dock förhåller mig neutral till: Vi vet helt enkelt inte tillräckligt mycket om hur det går till när ett barn tillägnar sig den fantastiska förmågan att kombinera ljud eller rörelser så att det blir ord, meningar och till slut långa berättelser som kan förklara en hel värld!

Text: **Eva Lundgren** Foto: **Johan Wingborg**

Fakta: *Barnet och språket: Från skrik och joller till ord och samtal* är utgiven på

Ordfront förlag och skriven av David Pagmar, postdoktor i lingvistik.

AI och konst

Text: Eva Lundgren Foto: Johan Wingborg Illustration: Lars Lanhed

Foton som ser äkta ut men som föreställer icke existerande personer. Bilder som verkar fångade i flykten, målade i olja eller skissade med krita, men som egentligen är framtagna i datorn.

Vad innebär generativ AI för konstnären, konsten och konstpubliken?

Det är något Niclas Östlind och Klara Källström, universitetslektorer i fotografi, funderar över. →

Det verkar förförande enkelt: Man skriver en prompt i AI-verktyget, alltså ett antal instruktioner eller en fråga, och vips levereras en bild. Inte nöjd? Då är det bara att prompta igen.

- Konstnärer har alltid ställt frågor, konstaterar Klara Källström. Men med ett nytt verktyg blir också frågandet nytt. Vi kommer att behöva tränas i att fundera över vad vi vill med vår fråga, hur vi ska formulera oss för att få ett intressant svar och lära oss följa frågan på ett dekonstruerande sätt.

Något som blir allt viktigare är bedömning av bilder som producerats med hjälp av AI, förklarar Niclas Östlind.

- **Det kommer att krävas** kunskaper, erfarenheter och kritisk reflektion om visualisering, något som konstnärer är tränade i och utvecklar.

Generativ AI innebär många nya möjligheter men också utmaningar, påpekar Klara Källström.

- Ett problem är att generativ AI är

- Ett problem är att vi inte vet hur teknologierna fungerar, förklarar Klara Källström.

opak; det är svårt att veta hur teknologierna fungerar. Men det handlar om att dammsuga internet på material som någon annan skapat. Andra frågor har med miljö och ekonomi att göra: de AI-genererade bilderna använder kraftfulla energikrävande och kostsamma infrastrukturer, något vi kritiskt måste förhålla oss till.

En intressant dimension är att man idag på ett nytt sätt kan skapa fotografiska bilder helt utan kamera, påpekar Niclas Östlind.

- **Att främliiggöra** motivet eller simulera en verklighet genom fotomontage är förstås inget nytt. Ett känt exempel är John Heartfields montagebilder från 1930-talet. Men den omfattning i vilken fotot idag befriats från kameran är unik; en AI-generad bild kan se helt verklighetstrogen ut, utan att ha något med verkligheten att göra.

Ny teknologi ger också nya möjligheter för det oväntade, påpekar Niclas Östlind.

- Mishka Henner gör bilder där fotografien kopplas samman med måleriet. Bland annat i en serie där ett av fotografierna avbildar Rembrandts ateljé

Niclas Östlind

»Just fotografiets sanningsanspråk kan ibland skapa misstänksamhet gentemot skickliga yrkesutövare.«

NICLAS ÖSTLIND

och där det står en storformatskamera. Fanns sådana på 1600-talet? kan man ett kort ögonblick förledas undra. Den typen av bilder bygger på ett överraskningsmoment och skapar en kontrafaktisk och visuell historieskrivning.

Även om foton alltid kunnat manipuleras har fotografiet ändå ett slags sanningsanspråk: det fotografen fångat var verkligt, åtminstone just där och då, förklarar Niclas Östlind.

– **Just fotografiets** sanningsanspråk kan ibland skapa misstänksamhet gentemot skickliga yrkesutövare: Kanske vill en tidning inte ha en pressfotografers vackert komponerade bilder, utan istället suddiga amatörfoton som verkar mer trovärdiga.

Men vad händer när AI kan fixa bilder på katastrofer, som verkar tagna i flykten, men som överhuvudtaget inte ägt rum? Också i rättsliga sammanhang, där bildbevis tidigare kunnat spela stor roll, kommer bildens trovärdighet att bli en svår fråga.

Ett konstverk behöver också en publik som kan uppfatta det med många sinnen och i flera dimensioner.

För detta ändamål finns ett helt socialt system, med agenter, utställningar och annat, som medverkar till att göra ett konstnärligt verk intressant, berättar Niclas Östlind.

– Det kan AI inte ersätta utan den typen av verksamhet kommer att finnas kvar. Det som sannolikt kommer att försvinna är istället de bruksjobb som många lever på, som att göra illustrationer till bokomslag eller mjölkpaket.

Förr hade fotografi en hantverksdimension, där fotografen dels behövde förstå själva kameran, dels måste veta en hel del om perspektiv, ljus och komposition. Inte minst arbetet i mörkrummet var sinnligt, med mörkrumslampa, tänger, olika sorters papper och kemikalielukt, menar Klara Källström.

– **Utöver digital** undervisning sker vår undervisning även i analoga labb. Det är lockande att lära sig den fotografiska processen från olika utgångspunkter. Det finns en hantverksmässig sida även hos det digitala. Också den som promptar måste ha erfarenhet och kunskap och vara medveten om världen utanför.

Också konstutbildningarna påverkas av den nya tekniken, bland annat har för-

»Som konstnär vill man istället nå det komplexa, tvetydiga, outsägliga.«

KLARA KÄLLSTRÖM

hållandet lärare-elev blivit mer jämställt, påpekar Niclas Östlind.

– Läraren har ett försprång när det gäller referensramar och historiska perspektiv som fördjupar och vidgar. Men när det gäller själva tekniken kan det mycket väl vara så att studenterna kan mer. Den generativa AI:n påminner oss om att vi konstant befinner oss i en lärandesituation, vare sig vi är lärare eller studenter.

Kommer allmänhetens konstsyn att förändras när de själva kan ta fram en bild på sin hund som verkar målrad av Leonardo da Vinci?

– **Jag tror säkert** att den typen av bilder kommer att skapas, ramas in och sättas upp på väggen, förklarar Niclas Östlind. Man kommer inte att bry sig om hur bilden kommit till eller om motivet verkligen finns och acceptansen för AI-genererade bilder kommer att öka.

Så vad är då egentligen konst? Det är en grundläggande fråga som AI-tekniken aktualiserar, menar Klara Källström.

– AI:n är tränad på att ta fram det förväntade. Som konstnär vill man istället nå det komplexa, tvetydiga, outsägliga. Generativ AI kan vara ett verktyg men konstnären måste fortfarande arbeta med frågorna så att svaret blir intressant.

AI tar över brödjjobben för översättare och konstnärer

– Paradoxalt nog kan behovet av översättarutbildningar bli större när AI tar över en del av de enklare jobben, förklarar Niclas Hval.

Han är programansvarig för Konstnärligt magisterprogram i litterär översättning.

Få personer kan leva enbart på att översätta texter av konstnärlig kvalitet, förklarar Niclas Hval.

– Många försörjer sig även med annat, särskilt i början av karriären, exempelvis med att översätta enkla deckare eller romance, som Harlequinromanerna. Dessa brödjobb håller nu på att ersättas av AI, som är bra på texter som håller sig inom strikta ramar och har ett förväntat innehåll. Översättarens eller redaktörens roll blir då att tvätta texten, så att missuppfattningar eller konstiga tolkningar tas bort.

Brödjobben är förstas viktiga för att få ekonomin att gå ihop, förklarar Niclas Hval.

– Men för unga översättare innebär de också mängdträning. När övningsmöjligheterna försvinner i arbetslivet ökar behovet av att istället gå en utbildning. Vid GU har vi exempelvis en litterär översättarutbildning, som vi tog över när Södertörns högskola för tio år sedan tvingades lägga ner sin utbildning. Där finns ett starkt fokus på kvalitetsgranskning av texterna.

Även om generativ AI på senare år blivit betydligt bättre på översättning är datogenererade texter ofta ganska trista. Dåliga översättningar är dock inte något nytt, berättar Niclas Hval.

– Tvärtom har urusla tolkningar av litteratur gjorts från 1800-talet och framåt. Men dagens situation, där en maskin kan prestera nya texter på nolltid, är förstas något annat. En risk är att läsarna vänjer sig vid dålig kvalitet och inte längre efterfrågar välskrivna texter så

länge informationen går fram.

Risken med en dålig översättning är dock att inte bara att språket blir fel utan också innehållet, påpekar Niclas Hval.

– **De värsta exemplen är** nog de automatiska undertexter som helt saknar kvalitetskontroll och som spottas fram för filmer, tv-inslag och Youtube-klipp. De är språkligt knaggliga men innehåller också ofta tolkningar som är helt felaktiga eller obegripliga.

Hos författare finns naturligt nog ett motstånd mot maskinöversättning.

– Exempelvis bland anglosaxiska författare finns numera en trend att man skriver in i kontrakten att deras böcker endast får översättas av en människa.

För att få så mycket material som möjligt att öva på har AI-verktygen dammsugit internet på texter.

– **Det innebär att mycket** upphovsskyddat material finns med. Just nu arbetar Författarförbundet på att få till en reglering så att författarna måste godkänna att AI tränar på deras texter samt att de då också får ersättning.

Men maskinöversättning måste inte alltid vara fel, påpekar Niclas Hval.

– Jag använder själv DeepL om jag behöver få något översatt riktigt snabbt för privat bruk. Men när det gäller mer avancerade texter, som utvecklas åt ett annat håll än det förväntade, fungerar AI inte särskilt bra, åtminstone inte än. Kvalitetsöversättning kommer även fortsättningsvis att behövas och människor kommer även i framtiden att vilja ägna sig åt litteratur och skapande, oavsett vilken teknik vi har då.

Text: **Eva Lundgren** Foto: **Anna Lindberg**

»En risk är att läsarna vänjer sig vid dålig kvalitet och inte längre efterfrågar välskrivna texter så länge informationen går fram.«

NICLAS HVAL

Teknisk utveckling som demokratiskt hot

Ett övervakningssamhälle av aldrig tidigare skådat slag, det befarar kritiker av det förslag som populärt kallas *Chat control 2.0*. EU har diskuterat införandet sedan våren 2022 men ännu inte fattat något beslut.

- Det är viktigt att EU lyfter det allvarliga problemet med barn som utsätts för sexuella övergrepp, men det här är en direkt fara för vår demokrati, menar Marie Eneman, docent i informatik.

Det var i maj 2022 som EU-kommissionär Ylva Johansson lade fram förslaget på internetövervakning för att förhindra sexuella övergrepp på barn.

- Hon satte fingret på ett väldigt allvarligt problem som EU verkligen behöver jobba mer med. Men att man genom att söka igenom vanliga mejl eller inlägg på WhatsApp skulle komma åt särskilt mycket allvarlig kriminalitet är inte särskilt troligt. Däremot innebär förslaget en långtgående inskränkning av grundläggande demokratiska rättigheter, som personlig integritet och yttrandefrihet.

Det förklarar Marie Eneman, docent i informatik, som under många år forskat om sexuell exploatering av barn i det digitala samhället och som under senare år även utvecklat och leder forskning kopplad till brottsbekämpande myndigheters användning av olika typer av övervakningsteknologier.

- **Förslaget innebär** bland annat att för att få använda en internetleverantör och medföljande tjänster, exempelvis Telenor, måste kunden först godkänna att all kommunikation skannas. Det gäller även end-to-end-krypterad information, svars syfte just är säker digital överföring som endast når de avsedda parterna. Journalister med

»Där ska hundratalet spårningsexperter manuellt fortsätta granskningen och, i förekommande fall, skicka vidare till berörda nationella polismyndigheter«

MARIE ENEMAN

källskydd, visselblåsare som vill larma och läkare med sekretessansvar kommer alltså inte att kunna garantera att deras kommunikation förblir konfidentiell. Syftet med förslaget är att bekämpa allvarlig brottslighet riktad mot barn, främst spridande av barnpornografiska bilder och videor samt grooming, berättar Marie Eneman.

- Det ska göras med hjälp av algoritmer som tränats på redan känt och identifierat material. I de fall något misstänkt upptäcks kommer materialet att skickas till en EU-myndighet som enligt direktivet ska inrättas. Där ska hundratalet spårningsexperter manuellt fortsätta granskningen och, i förekommande fall, skicka vidare till berörda nationella polismyndigheter.

Det är inte första gången EU försöker kontrollera medborgarnas användning av internet, påpekar Marie Eneman.

- 2010 föreslog dåvarande

EU-kommissionären Cecilia Malmström att medlemsländerna skulle använda internetblockering i syfte att bekämpa spridning av barnpornografi på internet, vilket inte heller då visade sig vara vägen framåt.

- Ett annat exempel är Datalagringsdirektivet, som innebar lagring av enskilda personers internetkommunikation. Den trädde i kraft i maj 2006 men ogiltigförklarades av EU-domstolen 2014.

Som forskare har Marie Eneman fått uppdraget att granska och utvärdera polisens blockeringsarbete av barnpornografi, vilket bygger på ett frivilligt samarbete mellan svensk polis och ett antal internetleverantörer. Granskningen visade att endast ett fåtal sidor på den blockeringslista som polisen sammanställt innehöll barnpornografiskt material.

Svenska folket har dock en ganska positiv syn på övervakning. Enligt en undersökning, som Marie Eneman och kollegan Jan Ljungberg gjort i samarbete med SOM-institutet, anser exempelvis 85 procent av svenskarna att det är mycket eller ganska bra med kameraövervakning på offentliga platser. 35 procent anser att hemlig dataavläsning är mycket eller ganska bra medan 24 procent tycker att det är ganska eller mycket negativt.

- Gängkriminalitet och annan brottslighet har gjort människor rädda och mer benägna att acceptera övervakning. Men istället för att gå vidare med *Chat control* och liknande åtgärder borde samarbetet mellan Europol och nationella brottsbekämpande myndigheter stärkas. Polisen är mycket mer lämpad att förebygga och utreda den här typen av brott.

Text: **Eva Lundgren** Foto: **Privat**

Fakta: Fastställande av regler för att förebygga och bekämpa sexuella övergrepp mot barn innebär att samtliga internet-tjänstleverantörer i EU måste övervaka all kommunikation på

sina plattformar. Nyligen fick Marie Eneman ett Forteanslag för forskning om brottsbekämpande myndigheters användning av övervakning.

RISE fortsatt intresserat av Kristineberg

■ **RISE, Research Institutes of Sweden**, är fortsatt intresserat av att ta över huvudmannskapet för Kristineberg Center. RISE utesluter inte möjligheten att driva stationen vidare och utveckla kärnverksamheten på Kristineberg till ett forsknings- och innovationscenter.

- Om vi kan lämna över huvudmannskapet till RISE så finns det möjlighet för den marina forskningen att fortsätta på Kristineberg, säger Göran Hilmersson, dekan på Naturvetenskapliga fakulteten.

En förutsättning är att verksamheten blir långsiktigt ekonomiskt hållbar. RISE har inte säkrat finansieringen och för dialog med flera finansörer.

Dela din AI-praktik!

■ **Har du erfarenhet av att undervisa med hjälp av AI?** I så fall kanske du är intresserad av att dela med dig av dina kunskaper? Den fria och öppet tillgängliga tidskriften *Frontiers in Communication* planerar ett specialnummer med titeln *Teaching and Assessing with AI: Teaching Ideas, Research, and Reflection*. Ämnet är ett resultat av ett samarbete mellan forskare vid Göteborgs universitet och University of Cincinnati (USA) och redaktörer är två GU-forskare: Amy Ou, institutionen för språk och litteratur, och David Girardelli, institutionen för tillämpad informationsteknologi. Mer information: <https://www.frontiersin.org/research-topics/67614/teaching-and-assessing-with-ai-teaching-ideas-research-and-reflections/overview>.

Ny verksamhetsplan för GU

Den 17 oktober fattade rektor beslut om GU:s verksamhetsplan, som innefattar de aktiviteter som universitetet prioriterar för nästa år för att förverkliga de universitetsgemensamma strategierna 2025–2027.

Verksamhetsplanen har utarbetats av rektors ledningsgrupp och har diskuterats i rektors ledningsråd samt i flera universitetsgemensamma nämnder och organ. Den har också diskuterats särskilt med

universitetsdirektörens ledningsgrupp, eftersom flera av Gemensamma förvaltningens enheter kommer att vara stöd i genomförandet av många aktiviteter.

Inom fakulteterna, Universitetsbiblioteket och Gemensamma förvaltningen utarbetas just nu treåriga strategier för att utveckla verksamheten. De kommer också att konkretiseras i verksamhetsplaner för nästa år.

Foto: JOHAN WINGEBORG

Excellenta forskningsprojekt får finansiering av KAW

■ **Två excellenta** forskningsprojekt vid GU har tilldelats medel av Knut och Alice Wallenbergs stiftelse. Det är dels projektet *Dynamic Regulation of the Mitochondrial Gene Expression Network* (MiGeNet) som får 32 miljoner kronor.

De mitokondriella sjukdomarna, som beror på fel i cellens kraftverk, är ovanliga men ofta mycket allvarliga. Denna typ av sjukdomar ger främst symtom i organ där inga nya celler bildas, exempelvis i nervsystemet och i muskler.

- Vi tror att det sker stora förändringar i mitokondriens genetiska system när den måste ställa om från ständig förnyelse till långsiktig energiförsörjning. Om vi hittar svaret tror vi att vi kan förklara varför mitokondriella sjukdomar uppkommer i celler som inte längre nybildas, säger

Maria Falkenberg, professor i biomedicinsk laboratorievetenskap.

Det andra projektet, *Attosecond Pulse Induced Quantum Electronic Processes*, tilldelas 34 miljoner kronor.

Med hjälp av avancerade instrument som skickar ut vältrimmade laserpulser inom attosekunder (10-18 sekunder) kan forskarna i dag följa när elektronerna lämnar ett kvantsystem, som leder till en laddningsomflyttning som man vill följa i tid.

- Vår forskning siktar på att studera dessa kollektiva elektronrörelser i detalj i olika molekyler. Detta är ett sedan länge eftersträvat mål inom forskningsfältet attosekundskemi, säger Raimund Feifel, professor i fysik vid Göteborgs universitet.

Foto: JOHAN WINGBORG

Bokmässan fokuserar på folkbildning

■ **Bokmässan 2026** kommer att ha folkbildning som ett tema. Flera samarbetspartner kommer att stå för arrangemanget: Folkbildningsrådet, Svenska Akademien, Göteborgs universitet tillsammans med Folkuniversitetet och Svenska Bibelsällskapet. Innehåll och aktiviteter kommer även att skapas tillsammans med andra förlag och aktörer.

- Tillgång till utbildning, folkbildning och bildning för många människor och över livsloppet är och har varit en framgångsfaktor för Sverige och är en särskild styrka vid vårt lärosäte, säger rektor Malin Broberg.

En smygpremiär för temat planeras redan till Bokmässan 2025 då ett seminarium med alla samarbetspartner ska arrangeras och ge en försmak av vad som väntar.

Doktorand vid GU?

■ **Internationella erfarenheter** är ofta ett dolt bedömningskriterium för forskningsbidrag. I korta lunch-webbinarier berättar medarbetare från Forsknings- och innovationskontoret och International Centre om vikten av ett internationellt forskningsnätverk, varför du bör börja bygga det tidigt och ta reda på hur det kan stärka din karriär. Du får också veta vilka möjligheter som finns inom de internationella nätverk och projekt där GU deltar.

Webbinarierna ges vid fyra tillfällen, varje gång med en ny gästtalare, en forskare i bör-

jan av karriären som delar med sig av erfarenheter från ett specifikt projekt och land.

22 november 2024: *Mirai, ett svenskt-japanskt nätverk* med Jonathan Roques

24 januari 2025: *ACCESS, Academic Collaboration Chile-Sverige*

21 mars 2025: *SASUF, South Africa Sweden University Forum*

23 maj 2025: *USI, Svenska forskningsinstitut i Rom, Aten, Istanbul*

Läs mer och registrera dig här: kompetensutveckling.gu.se/seminar/detail/4996.

Europeisk kammarmusik-konferens i november

■ **Den 22-24 november** är det dags för konferensen *Den reflekterande kammarmusikern*.

Fokus blir en fördjupning i kammarmusik där reflektion står i centrum, något som just utmärker undervisningsmiljön vid Högskolan för scen och musik (HSM). Programmet innehåller öppna workshoppar och masterclasses med lärare från hela Europa där HSM-studenterna kommer att medverka aktivt både som musiker och lyssnare.

Omkring 40 lärare och studenter kommer att medverka.

Bakgrunden till konferensen är de utmaningar kammarmusikundervisningen ställdes inför under pandemin, förklarar initiativtagaren Tobias Granmo, kammarmusikansvarig på HSM.

- Det ledde till skapandet av en ny reflekterande undervisningsmetod där studenter och lärare via Zoom bedrev en fördjupning i sina respektive kammarmusikalska verk. Under denna tid höll jag en uppskattad presentation för European Chamber Music Teachers Organisation (ECMTA). Nu har jag glädjande nog fått frågan att arrangera ECMTA:s höstmöte 2024, vilket innebär att vi placerar Göteborg på den kammarmusikaliska kartan ur ett europeiskt perspektiv!

Konferensen äger rum på Jonsereds herrgård samt på Högskolan för scen och musik.

Foto: JOHAN WINGBORG

NYTT FAKULTETSNAMN

Den 1 januari upphör IT-fakulteten som organisatorisk enhet och de båda institutionerna – institutionen för tillämpad informationsteknologi och institutionen för data- och informationsteknik – förs över till Naturvetenskapliga fakulteten.

Det innebär att fakulteten får ett nytt namn: Fakulteten för naturvetenskap och teknik, på engelska: Faculty of Science and Technology.

Centrum för en ny gemensam fantasi om världen

Den 23 oktober invigdes *Centrum för konst och det politiska imaginära* (CAPIm) – den enda miljö i Vetenskapsrådets senaste excellenssatsning som har gått till det konstnärliga området.

– Så vitt jag vet är detta världens första excellenscentrum som tar sig an politiska frågor genom konstnärlig forskning, förklarar Mick Wilson, professor i konst och den ene av två föreståndare.

Vid svenska lärosäten har konstnärlig forskning bedrivits i cirka två decennier.

– Grunden för centrumet kommer att vara just detta arbete som redan är gjort och som vi kommer att bygga vidare på. För att göra det har vi identifierat fyra viktiga områden för undersökning: sätten att föreställa sig och förstå klimatförändring, historisk förändring, demokrati samt teknologi.

Ordet *imaginär* behöver förstås på rätt sätt i sammanhanget, förklarar Mick Wilson.

– *Imaginär* ska inte tolkas som inbillat, överkligt eller osant. Istället handlar det om att undersöka hur det imaginära spelar roll för hur vi uppfattar och erfar världen. Ett exempel är systemet med nationer, vilket förstås är ett verkligt fenomen. Men även om vi gärna tänker oss att många länder alltid har funnits eller i varje fall har en lång historia, är indelning i nationer ett väldigt nytt sätt att föreställa sig världen. Det handlar om en sorts kollektiv fantasi och en av vår tids viktigaste utmaningar är att förändra och förfinna denna fantasi så att den blir till nytta istället för till skada.

Också klimatmställningen och den nya AI-tekniken kräver en ny kollektiv fantasi för att vi ska kunna skapa en bättre förståelse för dessa områden, förklarar Mick Wilson.

– **Hur kommer AI-tekniken** att förändra ekonomi, utbildning, kultur, sysselsättning? Den här typen av frågor ställdes redan på 1960-talet när de första datorerna kom som fyllde ett helt rum. Frågorna återkom när internet, bärbara datorer och mobiltelefoner skapades. Tekniken är "ny" men sättet vi tänker på dessa teknologier, exempelvis som något som av sig självt skapar förändring, är gammalt. Vi föreställer oss att tekniken är drivkraften för förändring, snarare än att se den som en produkt av hur olika aktörer – forskare, teknologer, kapitalister, ekonomer och andra – föreställer sig och förstår världen. Vi behöver nya sätt att tänka om och förstå förändringar som inte ger all makt till ett element i världen, som den kommersiella utvecklingen av ny teknik. Teknikens former skapas av mänskliga aktörer och andra krafter, inte genom en inre drivkraft hos tekniken.

Den forskning som utvecklas vid CAPIm ska vara nära knuten till utbildningen, förklarar Mick Wilson.

– Till nästa år planerar vi till exempel en resande sommarskola, där vi inte kommer att låsa in oss i något klassrum utan istället bedriva en vandrande skola, där vi lär oss tillsammans genom att följa i den store forskaren och tänkaren Walter Benjamins fotspår under hans sista resa då han försökte fly undan de fascistiska krafterna i Europa. Vi kommer att fortsätta utveckla befintliga experimentella kurser och även utveckla nya intensiva workshoppar där forskarna och studenterna genom gemensamma undersök-

Forskning och utbildning vid CAPIm ska handla om nya sätt att genom konstnärlig forskning ta sig an politiska frågor.

»Teknikens former skapas av mänskliga aktörer och andra krafter, inte genom en inre drivkraft hos tekniken.«

MICK WILSON

ningar tillsammans tar fram läroplanen istället för att arbeta med redan fastställd kunskap.

CAPIm innebär ett samarbete mellan Göteborgs universitet och Kungl. Konsthögskolan i Stockholm, förklarar Mick Wilson.

- Det är två väldigt olika institutioner, där den ena är ett stort universitet, den andra en liten specialiserad akademi. Dessa olikheter innebär stora möjligheter: Kanske kommer vi att inse att vi, i det experimentella utrymmet mellan lärosätena, varken behöver göra som i Stockholm eller i Göteborg utan på ett tredje eller fjärde sätt som vi upptäcker tillsammans.

Centrumet kommer att bjuda in både nationella och internationella forskare och konstnärer men också ha flera event öppna för allmänheten.

- Vi vill diskutera komplicerade idéer på ett sätt som är tillgängligt för de flesta

men utan att förlora komplexiteten. För att nå olika sorters publik kommer vi att vara på olika arenor: invigningen av CAPIm skedde på Mejani i Stockholm men det första årliga symposiet planeras till Kulturhuset i Bergsjön.

Ett annat viktigt mål är att öka anslagen för konstnärlig forskning, berättar Mick Wilson.

- Exempelvis EU-finansiering är väldigt svårt att få om man inte redan har statligt stöd. Där finns mycket att göra.

Kommer CAPIm att lösa några av dagens stora problem?

- Just att uppfatta problem som något man redan identifierat och i förväg har en klar uppfattning om, kommer inte att leda forskningen framåt. Vi vill öppna upp för nya sätt att se på samhället och då kanske problemen ser helt annorlunda ut.

Text: **Eva Lundgren** Foto: **Johan Wingborg**

Vetenskapsrådet har beslutat att, med start 2024, finansiera 15 excellenscentrum med 4–6 miljoner kronor per år under fem år, med möjlighet till ytterligare fem års finansiering efter utvärdering.

Centrum för konst och det politiska imaginära (CAPIm) är det enda av dessa centrum som bygger på konstnärlig verksamhet. CAPIm är förlagt till HDK-Valand och Kungl. Konsthögskolan i Stockholm. Verksamheten är organiserad kring fyra viktiga samhällsfrågor: klimatförändringen, historisk förändring, demokrati samt teknikutveckling.

Centrumet leds av Mick Wilson, professor vid HDK-Valand, och Natasha Marie Llorens, professor vid Kungl. Konsthögskolan, som tillsammans med professor Jyoti Mistry och filosofie doktor Axel Andersson utgör dess styrgrupp.

Centrumet invigdes den 23 oktober i Stockholm och dess första seminarium kommer att hållas i Bergsjön.

Lågtyskan lever kvar i Brasilien

En resa tillbaka i tiden, så upplevde Martin Hansen sitt besök i den brasilianska delstaten Espírito Santo 2015–2016. Han var där för att studera den lågtyska dialekten pomerano vilket nyligen resulterat i en doktorsavhandling.

Lågtyska var under medeltiden

Hansans språk. Det talades i hela Östersjöregionen ända till Novgorod och påverkade också omgivningen; inte minst svenska har mängder med lågtyska lånord från den tiden. Idag har lågtyskan i norra Tyskland dock alltmer trängts undan av det högtyska standardspråket, berättar universitetslektor Martin Hansen.

- Orsakerna är många, men bland annat beror det på att språk och levnads-sätt hänger samman. Det finns inte längre småbönder och kustnära fiskare som på ett naturligt sätt för språket vidare till nästa generation. Att sådant som räknades som bondspråk ansågs ha lägre värde under DDR-tiden är förvånande för den självutnämnda "Arbeiter- und Bauern-staat" och har ytterligare påskyndat den minskade användningen.

Det finns dock en hel del forskning om lågtyska. En viktig person i sammanhanget är Georg Wenker som 1880 skickade en lista på 40 väl utvalda meningar, skrivna på standardtyska, till skollärare i hela Tyskland som transkriberade satserna till sin lokala dialekt.

Dessa meningar var grunden för de fältstudier som Martin Hansen deltog i 2006, och som publicerades i en språkatlas som illustrerar den 300-åriga utvecklingen av lågtyska på ön Rügen och i Vorpommern.

Själv har Martin Hansen varit intresserad av lågtyska ända sedan han som liten tillbringade somrarna tillsammans med sin mormor som talade språket. Han har

»Det finns inte längre småbönder och kustnära fiskare som på ett naturligt sätt för språket vidare till nästa generation.«

MARTIN HANSEN

också medverkat till en lärobok i ämnet.

Men det var när han arbetade ett år som lärare i Brasilien som Martin Hansen blev intresserad också av den lågtyska dialekten pomerano som talas där. Det ledde till flera fältarbeten där han spelade in pomeranotalare: 2010 i Santa Catarina, 2015-2016 i Espírito Santo och Rio Grande do Sul.

- **Det var under** svältperioder 1855-1875 som främst småbönder, men också lärare och läkare, emigrerade från Pommern till Brasilien, berättar Martin Hansen. De gav sig iväg till detta löftesrika land där det gick att odla året om, men de möttes av en hård verklighet: i brännande sol fick de hugga sig fram genom regnskogen, full av ormar och andra farligheter, och försöka livnära sig i en helt annan miljö än de var vana vid. Uttrycket "Den ersten der Tod, den zweiten die Not, den dritten das Brot" ger en bild av de svåra omständigheterna: "Död till den första generationen, nöd till den andra, bröd till den tredje."

De tre delstaterna som Martin Hansen undersökt är ganska olika. Exempelvis var de pommerska invandrarregionerna i Espírito Santo för 40 år sedan relativt isolerade. Det har lett till att invånarna där ser sig mer som pomeraner, än som brasilianare, och många i den äldre generationen kan inte prata portugisiska.

- Många riktigt gamla traditioner, som försvunnit i Europa, lever kvar där. Ett exempel är bröllopsfirandet som pågår i hela tre dagar, ofta med flera hundra gäster. Bruden bär svart, särskild mat serveras, glas krossas och traditionella danser

utförs. Också gammal folktro finns kvar, som att hänga en sax vid dörren som skydd mot häxor. Det är också spännande hur den nordtyska kulturen anpassats till de nya förhållandena: eftersom det inte finns några storkar i Brasilien är det apor som kommer med nyfödda barn och precis som i Tyskland berättar man historier om upptågsmakaren Till Eulenspiegel, men i en tropisk miljö.

I Espírito Santo lever olika tidsåldrar sida vid sida, förklarar Martin Hansen.

- Fortfarande bedrivs jordbruk på ett manuellt, förindustriellt sätt och ett stenkast bort finns moderna fabriker som exempelvis tillverkar tekniska detaljer till bilar.

Längre söderut, i Santa Catarina och Rio Grande do Sul, har människorna kontinuerligt haft kontakt med Tyskland. Det innebär att många talar högtyska, vid sidan av pomerano, och att de har ett brett intresse för sitt gamla hemland.

- **I Blumenau firas** exempelvis världens näst största oktoberfest. Det är ju egentligen en bayersk tradition och har ingenting med Pommern att göra, men det verkar inte bekymra befolkningen, som ser sig som brasilianska tyskar snarare än som pomeraner.

Under andra världskriget utsattes de nordtyska ättlingarna för förföljelser. Deras skolor, som tidigare hört till Brasiliens bästa, förföll eftersom undervisningen inte längre fick ske på tyska och även lutheranska kyrkor sattes i brand om man inte bytte till gudstjänst på portugisiska. Idag har pomeranotalarna det dock ganska bra och deras språk är skyddat i de delstater där det talas, vilket innebär att invånarna har rätt att kommunicera med myndigheterna på sitt modersmål.

Pomerano har dock ingen skriftlig tradition utan är ett talat språk, förklarar Martin Hansen.

- Det saknar därför bestämda regler, och varje talare uttrycker sig i viss mån på sitt sätt. Det finns dock märkbara skill-

Luthersk kyrka på landsbygden i Espírito Santo.

nader mellan både delstater och generationer, särskilt dialekten i Espírito Santo.

Från sina fältarbeten i Brasilien har Martin Hansen 80 timmar inspelat material från 80 pomerotalare. Avhandlingen bygger dock på 18 av dessa informanter.

- Det jag undersökt är hur pomerotalare använder verben *gäwen*, *sin* och *hewwen*, som uttrycker att något existerar, samt om det finns påverkan från brasiliansk portugisiska i dessa "existenskonstruktioner". Den metod jag valt är kognitiv-användningsbaserad, vilket innebär att den individuella talaren sätts i centrum. Det jag försöker förstå är varför man väljer en viss språkstruktur i ett visst sammanhang, vilket förstås hänger samman med behovet att i olika miljöer bli förstådd på ett tillräckligt bra sätt. I materialet finns exempelvis talare som i samma mening använder alla tre existensverb. Varför? Det kan finnas olika kognitiva och sociala motivationer som behöver diskuteras, men det är komplext att belysa alla processer kring varför en person prioriterar en viss präglig variant framför en annan.

Martin Hansens forskning visar också att pomeranskan på senare tid alltmer påverkats av portugisiskan. Existenskonstruktioner med *hewwen* finns vanligtvis

Foto: JOHAN WINGBORG

Martin Hansen

inte i lågtyskan och är enligt honom ett resultat av språkkontakt med den i portugisiska vanliga konstruktion som bildas med verben *ter* eller *haver*.

- De varianter som talas i Santa Catarina verkar dock stå emot portugisiska ganska bra, kanske beroende på att många där också talar högtyska, vilket förmodligen fungerar som ett stöd för pomerano. Om detta stämmer har högtyskan i Brasilien precis motsatt effekt jämfört med norra Tyskland, där lågtyskan trängts tillbaka av högtyskan i

500 år. I alla fall är pomerano ett levande språk som talas i en flerspråkig miljö där talaren på ett väldigt kreativt sätt kan göra sig förstådd även om påverkan från portugisiska snabbt ökar.

Text: Eva Lundgren Foto: Martin Hansen

Fakta: Det största tyska minoritetsspråket i Brasilien är hunsrückisch med cirka 1,3 miljoner talare. Därefter kommer pomerano med cirka 300 000 talare. Pomerano talas i Espírito Santo, Santa Catarina och Rio Grande do Sul. Framför allt i Espírito Santo är språket och kulturen fortfarande levande.

Martin Hansen, lektor i tyska med språkvetenskaplig inriktning, har skrivit en avhandling om hur pomerano påverkats av brasiliansk portugisiska. I fokus står konstruktioner som uttrycker existens och hur de används av 18 pomerotalare i olika åldrar. Den metod Martin Hansen använt handlar om att med utgångspunkt från den individuella talaren försöka förstå vad personen vill uttrycka genom sitt val av språklig konstruktion.

Avhandlingen *Sprachvariation und Sprachkontakt in Existenzverbkonstruktionen des Pomerano. Eine korpusgestützte Untersuchung einer niederdeutschen Varietät in Brasilien* finns tillgänglig digitalt

Musikaliskt möte med mästare

Under en vecka i september var dirigenten och operasångerskan Barbara Hannigan i Göteborg för att dirigera Göteborgs Symfoniker. Men hon passade också på att ge en masterclass för studenter på Högskolan för scen och musik.

– Precis som i en gammal western gäller det att skjuta från höften, förklarade hon.

Först ut bland masterstudenterna var violinisterna Emma Dahl och Adrian Littwold som tillsammans med Björn Winterberg på viola framförde Antonín Dvořáks Terzetto i C-dur. Den världsberömda kanadensiska sopranen och dirigenten Barbara Hannigan började med att ge ganska handfasta råd.

– Er tyngdpunkt ska ligga långt ner i magen. Böj knäna istället för att svänga

Adrian Littwold

med kroppen men stå heller inte stilla som en staty. Ta i ordentligt vid forte och håll kvar energin även vid piano. Ni ska spela som om ni precis kommit på de här sekvenserna, där den ena tonen drar er iväg till nästa, och inte alls ägnat timmar åt att öva.

Att undervisa yngre kollegor är en del av en etablerad musikers ansvar, menade Barbara Hannigan.

» För mig personligen är det enormt givande att se hur dessa unga kollegor fokuserar på ett stycke som de verkligen arbetat med och sedan ger sig hän.«

BARBARA HANNIGAN

– Jag vet aldrig på förhand vilka råd jag ska ge en student utan måste först lyssna för att förstå vad var och en behöver. När det gäller romantisk musik, som vi övat idag, är ordet *Sehnsucht* centralt. Det handlar om att förmedla en längtan, om att vara här men vilja vara där, om nostalgiska känslor som unga människor kanske ännu inte har så stor erfarenhet av.

Att spela ett musikstycke innebär att berätta en historia, betonade Barbara Hannigan.

– Studenterna måste komma underfund med vad de vill med sitt framträdande, annars vet de ju inte vad de ska förmedla till publiken. För mig personligen är det enormt givande att se hur dessa unga kollegor fokuserar på ett stycke som de verkligen arbetat med och sedan ger sig hän.

Vad tyckte då studenterna om det prominenta besöket? Masterprogrammet i symfoniskt orkesterspel innehåller många möten med framstående musiker, påpekade Adrian Littwold.

– Men när jag fick veta att vi skulle spela för Barbara Hannigan blev jag först ganska nervös. Det släppte dock med en gång när hon började engagera sig i vårt framförande. Det var fantastiskt hur hon så direkt kunde förmedla sina idéer och uppmuntra vår kreativitet, samtidigt som hon gav väldigt konkreta råd, som hur vi ska stå och andas.

Förutom stråkgruppen undervisade Barbara Hannigan också en flöjt- och slagverksduo samt en brasskvintett, berättar kammarmusikansvarige Tobias Granmo.

– Nästan alla våra instrument var alltså representerade. Barbara Hannigans masterclass är ett exempel på det samarbete som utvecklats mellan Göteborgs Symfoniker och Högskolan för scen och musik, och det är något vi verkligen uppskattar.

Text: Eva Lundgren Foto: Gunnar Jönsson

Minoiska massmöten

De minoiska palatsen, vad var de för byggnader egentligen?

– Några slutgiltiga svar har jag inte. Däremot kan jag kanske sätta lite griller i huvudet på er.

Det sade Jan Driessen, professor emeritus i arkeologi vid Université Catholique de Louvain, och årets Felix Neubergh-föreläsare.

Redan 1877

började Minos Katokairinos, en amatörarkeolog från Kreta, göra utgrävningar av den arkeologiska bronsåldersfynd-

orten Knossos på Kreta. Han stoppades dock av myndigheterna och först 1900 återupptogs utgrävningen, då av den brittiske arkeologen Arthur Evans, berättade **Jan Driessen**.

– Ni har säkert hört myterna om kung Minos? Det var de som inspirerade Evans att kalla den kultur han fann på Kreta för minoisk. Tyvärr har dessa sagor snarare stjälpit än hjälpt den arkeologiska forskningen. När Evans hittade resterna av en labyrinthliknande byggnad drog han slutsatsen att detta måste vara det

palats som kung Minos enligt legenden lät uppföra för att stänga in den förfärlige Minotauros.

Sedan dess har ett stort antal liknande fynd gjorts på Kreta. Och ordet *palats*, som Evans lanserade för dessa konstruktioner, för tankarna till kunglig makt. Under sina många utgrävningar på Kreta har Jan Driessen dock inte hittat särskilt mycket som talar för att byggnaderna var just kungasäten.

– **Vi har inte hittat** kungligt utsmyckade föremål eller ståtliga gravmonument. Istället verkar dessa byggnader ha använts för stora sammankomster, kanske för att fatta gemensamma beslut, fira bröllop eller vid tjurfäktningar. *Palats* verkar alltså vara fel beteckning om vi inte använder ordet så som fransmännen gör i exempelvis *palais de justice*, alltså helt enkelt en större byggnad för något ändamål.

Kvinnor verkar ha spelat en betydelsefull roll i den minoiska kulturen.

– Den viktigaste gudomen var kvinnlig och kanske var det snarare drottningar än kungar som styrde. Det finns i varje fall inga fresker eller lerkrukor som visar bilder på kvinnor i tjänande eller underordnad position gentemot en man.

Sedan 2007 har Jan Driessen i huvudsak utforskat fyndorten Sissi på nordöstra Kreta. Där har forskarna hittat en bygg-

nad med en gårdsplan på åtminstone 450 kvadratmeter där tusentals människor kan ha samlats.

– Vid det väldiga vulkanutbrottet på Santorini cirka 1600 f. Kr. övergavs denna och vid senare bränder förstördes också övriga Sissi.

Felix Neubergh-föreläsningen avslutades med frågor varefter vicerector Pauli Kortteinen överlämnade de gåvor som är förknippade med föreläsningen: en medalj samt en pengachek.

Text: **Eva Lundgren** Foto: **Shutterstock**

Fakta: Torsdagen den 17 oktober höll Jan Driessen, professor i arkeologi vid Université Catholique de Louvain, Felix Neubergh-föreläsningen *Att tänka om det minoiska "palatset"*.

Jan Driessen är specialiserad på den egeiska bronsåldern och har gjort flera utgrävningar på Kreta. Bland annat initierade han den första utgrävningen som the Belgian School at Athens utförde vid Sissi på öns nordöstra sida.

Felix Neubergh-föreläsningen ges sedan 1977 och behandlar varannan gång ett problem inom bank- och finansväsendet och varannan gång arkeologi. Föreläsningen har etablerats tack vare donationer från bankmannen Felix Neubergh och hans hustru Bertha.

Doktorspromotionen 2024

redagen den 25 oktober var det dags för Göteborgs universitets årliga doktorspromotion. Under festliga och högtidliga former hedrades 162 nya doktorer, elva hedersdoktorer och tre pristagare i Kongresshallen på Svenska mässan.

- Ordet *universitet* har samma latinska ursprung som ordet *universum* och betyder hel eller allomfattande. Göteborgs universitet är förstås inte allomfattande, men hör till de bredaste i landet. Hur brett vårt universitet är, ger dagens doktorspromotion en bild av, poängterade rektor Malin Broberg i sitt inledningstal.

Den efterföljande ceremonin visade att hon har rätt. Vitt skilda ämnen, som komplikationer vid diabetes, mödravård söder om Sahara, psoriasis, det post-imperialistiska Storbritannien, AI-baserade metoder för att studera antibiotikaresistenta bakterier och perspektiv på studieresor till Förintelsens minnesplatser är några exempel på vad de nyligen

promoverade doktorernas avhandlingar behandlat.

Universitetet hedrade även tio hedersdoktorer, som med sina insikter och kunskaper utifrån har berikat Göteborgs universitet och stärkt dess breda akademiska profil. Bland dessa fanns till exempel den prisbelönta filmskaparen Gabriella Pichler. Tre pristagare uppmärksammades också för sina värdefulla bidrag till universitetets utveckling.

Doktorspromotionen är en ceremoni med lång tradition, där den första dokumenterade promotionen i Sverige hölls i Uppsala år 1600. För att knyta an till traditionen kunde åhörare lyssna till tal som inte bara framfördes på svenska och engelska utan även latin. Ordet *promovera* kommer just ifrån det latinska *promovere*, som betyder "föra fram". Så fördes de nya doktorerna över den akademiska parnassen, i form av en liten upphöjning på scen beklädd i röd matta, av respektive promotor. Detta ska symbo-

lisera att de från och med nu har rätt att bedriva akademisk undervisning.

Tillsammans med underhållning av Göteborgs universitets symfoniorkester och studenter från Högskolan för scen och musik skapade de ceremoniella inslagen en högtidlig och stämmingsfull atmosfär.

Ceremonin avslutades enligt traditionen med tal av ordförande för Göteborgs universitets studentkårer, Hampus Haugland, som vände sig direkt till de nyblivna doktorerna.

- För studenter som strävar efter att följa i dina fotspår är du en stor inspiration. Du visar att med passion och beslutsamhet kan vi övervinna även de mest komplexa utmaningarna.

Efter ceremonin samlades gästerna för mingel utanför kongresshallen innan en storslagen bankett med underhållning och dans avrundade kvällen.

Text: Pär Johansson Foto: Johan Wingborg

Överst: Sally Sallingboe Jörgensen framförde ett stycke ur Richard Wagners Lohengrin.
Vänster: Promotor Inger Ekman förde nyblivna doktorer över parnassen.
Höger: Konstnärliga fakultetens hedersdoktor Eleonora Fabiao hyllades.
Intill: Ana Gil Solá mottog Pam Fredmans pris ur rektor Malin Brobergs hand.

Stimulerande samvaro för seniorer

En vänförening för trevlig samvaro, men också ett sällskap som arbetar för att bevara Göteborgs universitets historia, så kan man beskriva Seniorakademien.

Nu fyller föreningen 20 år, vilket firades under en sammankomst på Ågrenska villan i början av oktober.

Den som vill fördjupa sig i Göteborgs universitets förflutna kan bekvämt luta sig tillbaka i fåtöljen och låta någon av de drygt femtio professorer som medverkat i programserien *Emeriti* berätta om allt från tandimplantat och hjärnans kemi till väljarundersökningar och psykologi. Eller också kan hen sätta sig med någon

del i skriftserien *Personliga tillbakablickar över ämnesområden vid Göteborgs universitet* och läsa om hur vårdvetenskap blev en del av universitetet eller om hur korruptionsforskningen startade.

- Föreningen har också publicerat skrifterna *Minnen från studenttiden vid Göteborgs universitet* samt *Otium emeritorum* om vad professorerna gör på fritiden vilket visar sig vara ganska mycket. All denna dokumentation är, så vitt jag vet, unik för Universitetssverige, berättar Jan Holmer, professor emeritus i arbetsvetenskap och föreningens ordförande sedan 2006.

Det var Emin Tengström, latinist och humanekolog, och Guy Heyden, tandläkare och oralpatolog, som 2004 bildade Seniorakademien som en mötesplats för seniora professorer.

- Idag har föreningen 120-130 medlemmar och till våra möten, som hålls på Ågrenska villan fyra gånger om året, brukar det komma 20-30 personer, berättar Jan Holmer.

Marléne Johansson, professor emerita i slöjd, berättar att hon varit professor i både Finland och Norge men nu inte är det längre. Men den som varit professor vid GU blir som pensionär omvandlad till emeritus resten av livet.

- Ett viktigt skäl att vara med i Seniorakademien är de intressanta föreläsningarna. Vid ett tidigare möte fick vi exempelvis lära oss mer om hur det var att disputerat och bli professor förr i tiden, vilket förstas var väldigt intressant.

Per-Olof Thång är professor emeritus i pedagogik och tidigare dekan på Utbild-

Seniorakademien är en vänförening för professorer emeriti vid GU.

ningsvetenskapliga fakulteten.

- För mig handlar Seniorakademien om att ha trevligt tillsammans med kollegor. Vi diskuterar medicin, ekologi, religion och mycket annat - att bara syssla med pedagogik blir i längden tråkigt.

Fru Lojal heter en musikal som har premiär på Storan den 7 mars nästa år. Föreställningen handlar om beredskapskvinnorna som jobbade på fabrik medan deras män var krigsplacerade. Regissör är Gunilla Gårdfeldt, professor emerita i scenisk gestaltning.

- **Jag fyller snart 80** men fortsätter vara aktiv. Universitetet har varit väldigt tillmötesgående, jag har exempelvis fortfarande kvar min e-postadress och är med i flera professorsgrupperingar och sitter i styrelsen för Seniorakademien. De

En sammanställning av ett antal utdrag ur videosamtalen ingick i firandet.

flesta professorer vill inte bara sluta för att de gått i pension utan vill fortsätta engagera sig.

Jens Allwood, professor emeritus i lingvistik, menar att pensionen borde vara en rättighet och inte en skyldighet.

- **Om prefekten är** välvillig kan man som emeritus få behålla sin e-postadress, använda universitetets datorprogram och kanske till och med få ett eget hörn i något doktorandrum. Det är ganska blygsamma insatser med tanke på att emeriti ofta fortsätter bidra till universitetets verksamhet: vi är sakkunniga, sitter i betygsnämnder och forskningsråd och kan få internationella uppdrag.

I USA är det annorlunda, förklarar Jens Allwood.

- Där är det ovanligt att sluta på grund av ålder, det anses självklart att ta vara på den kontinuitet och det nätverk som äldre professorer kan bidra med. Den som är riktigt gammal kan förstås drabbas av ett "golden handshake", alltså få ett pensionerbjudande som är svårt att tacka nej till. Men annars uppskattar amerikanerna sina äldre kollegor.

Seniorakademien firade 20 år med musikframförande, middag samt ett antal utdrag ur videoserien *Emiriti*, sammanställda av Mats Oscarson, professor i pedagogik, som varit samtalsledare för 24 av 26 program. De två första programmen hade Emin Tenström som samtalsledare.

Text: **Eva Lundgren** Foto: **Johan Wingborg**

»All denna dokumentation är, så vitt jag vet, unik för Universitetssverige.«

JAN HOLMER

Fakta: Seniorakademien vid Göteborgs universitet är en vänförening som bildades 2004 av latinisten och humanekologen Emin Tengström samt tandläkaren och oralpatologen Guy Heyden. Syftet med verksamheten är kollegial samvaro och förkovran samt att arbeta för att värdefull information om universitetets verksamhet bevaras.

Föreningen har gett ut skriftserien *Personliga tillbakablickar över ämnesområden vid Göteborgs universitet* samt skrifterna *Minnen från studenttiden vid Göteborgs universitet* och *Otium emeritorum*. Föreningen har också producerat 26 vetenskapliga samtal, de två första med Emin Tengström som samtalsledare, övriga med samtalsledaren Mats Oscarson, professor emeritus i pedagogik med engelsk inriktning.

Föreningen har cirka 120–130 medlemmar. Styrelseordförande sedan 2006 är Jan Holmer, professor emeritus i arbetsvetenskap.

NY PÅ JOBBET

Henrik Ekengren Oscarsson, professor i statsvetenskap, är från 1 januari 2025 ny huvudsekreterare för humaniora och samhällsvetenskap vid Vetenskapsrådet.

Daniel Enstedt är ny professor i religionsvetenskap.

Christine Fredriksson är ny docent i tyska.

Graham Leigh är ny professor i logik.

Thomas Kvist är ny professor i endodonti.

Sofia Movérare Skrtic är ny professor i medicinsk forskning.

Magdalena Nordin är ny professor i religionsvetenskap och teologi med inriktning beteendevetenskap.

Cecilia Pettersson är ny docent i litteraturvetenskap.

Kamilla Skarström Hinojosa är ny docent i religionsvetenskap och teologi.

Pär-Daniel Sundvall är ny professor i allmänmedicin.

Katie Thomas är ny gästföreläsare i kördirigering och ledare för kammarkören, Högsolan för scen och musik.

Carl Johan Wallentin är ny professor i organisk kemi med inriktning mot metodutveckling.

Olof Zaring är ny professor i innovation och entreprenörskap samt management av intellektuella tillgångar.

UTMÄRKELSER

Per Cramér har av Handelshögskolan tilldelats medaljen Pro Studio et Scientia – för engagemang och vetenskap. Han tilldelas utmärkelsen för att han "med engagemang, lyhördhet och mångsidigt kvalitetsarbete har utvecklat Handelshögskolan till en stark akademi i takt med tiden". Per Cramér är också aktuell som ny styrgruppsordförande på Jonsers herrgård samt som ledare för den grupp som arbe-

tar med *Drottning Silvias professor i global barn- och ungdomshälsa med inriktning mot psykisk hälsa*.

Jenny Högström Berntson, projektsamordnare för Centrum för kritiska kulturarvsstudier (CCHS) och Kulturarvsakademien, har tilldelats Humanistiska fakultetens Samverkanspris 2024. Ur motiveringen: "Med kunskap, entusiasm och enastående initiativförmåga möjliggör Högström Berntson en levande och ständigt utvecklande samverkan mellan universitetet och det omgivande samhället, som baseras på bildning, idéutbyte, kunskapsdelning och nytiggörande."

Maarit Jaakkola, docent vid JMG, har mottagit priset för Årets vetenskapstidskrift 2024 för tidskriften *Kulttuurintutkimus*. Priset delades ut av Förbundet för vetenskapspubliserings i Finland som hyllar tidskriften för att den belyser aktuella frågor och överskrider gränser. Priset, som är på 25 000 euro, delades ut för tredje gången.

UTMÄRKELSER

Kajsa Yang Hansen, professor i pedagogik, har av Riksbankens Jubileumsfond tilldelats närmare 28 000 kronor för projektet *Skol-segregationen i Sverige: utmaningar, möjligheter och intervention* (SIS). I projektet kommer nio forskare från utbildningsvetenskap, sociologi, barn- och ungdomsvetenskap och kulturgeografi att studera skol- och bostadssegregation inom fyra underbeforskade områden utifrån mixad metod och integrera registerdata och intervjudata i analyserna.

EVENEMANG

Vad vet vi om övervikt?

Varför har vi en fetmaepidemi i världen? Aktuell forskning visar på ett skrämmande framtidsscenario där fetmaepidemin liknas vid en

tickande bomb som växer dag för dag.

Kom och lyssna på en föreläsning med historiska, medicinska och medmänskliga aspekter av övervikt och fetma med Maria Åberg, professor i allmänmedicin.

Tid: 18:00-19:30, den 11 november.

Plats: Sal Stora Änggården, Hälsovetenskapligt centrum, Guldhedsgatan 5C.

Föreläsningen går också att följa via Zoom.

Ny president i USA – valet sett från Kina, Latinamerika och Afrika

Oavsett vem som vinner har presidentvalet i USA betydelse för de internationella relationerna och det globala stormaktspelet. Så hur ser man på presidentvalet i andra delar av världen?

Andrés Rivarola Puntigliano, professor i Latinamerikastudier och docent i ekonomisk historia, Nordiska Latinamerikainstitutet, Stockholms universitet

Hanna Sahlberg, Ekots Kinakommentator och tidigare korrespondent i Peking för Sveriges Radio

Fredrik Söderbaum, professor i freds- och utvecklingsforskning, Institutionen för globala studier, GU

Samtalsledare:

Mattias Hagberg, journalist och författare

Tid: 18:00-19:30 den 20 november.

Plats: Världskulturmuseet.

Öppna föreläsningar på Humanisten

Lär dig mer om det litterära klassikerna (föreläsningen inom parentes):

12/11 Bengt Lidner: *Grefvinnan Spastars död* (Dag Hedman)

19/11 Victoria Benedicsson: *Pengar* (Christer Ekholm)

26/11 August Strindberg: *En dåres förvarstal* (Christian Lenemark)

3/12 Karin Boye: *Kallocain* (Sabina Ivenäs Dyverfeldt)

10/12 Moa Martinson: *Kvinnor och äppelträd* (Christer Ekholm)

17/12 Kerstin Thorvall: *Det mest förbjudna* (Christian Lenemark)

Tid: 18:15-19:00

Plats: Sal C350, Humanisten

Generativ AI – bortom examinationsproblematiken

Även om generativ AI innebär stora utmaningar för utbildningssektorn, framför allt kring examinationer, finns det också stora möjligheter att använda verktyget på ett relevant sätt för många olika typer av arbetsuppgifter.

Vid webinariet presenteras exempel på tillämpningar av generativ AI inom olika områden såsom planering, textproduktion, administration med mera. Deltagarna får också möjlighet att bidra med reflektioner kring möjligheter och ge egna exempel.

Webinariet hålls i Zoom av Mattias von Feilitzen. Ingen föransmälan.

Tid: kl. 10:30-12:00 den 22 november.

Zoomlänken finns här: [Generativ AI – bortom examinationsproblematiken](#) | PIL-enheten.

AW med forskare: Kampen mot de kriminella gängen

Vilka effekter har ny lagstiftning och ökade resurser till polisen och rättsväsendet haft? Hur är balansen mellan brottsbekämpande och brottsförebyggande insatser? Har bilden av vem som är gängkriminell förändrats? Kommer Sverige att vinna kampen mot de kriminella gängen?

Deltagare: **Kristina Alstam**, doktor i socialt arbete, **Johanna Bäckström Lernby**, journalist, **Sven-Åke Lindgren**, professor i sociologi

Samtalsledare: **Mattias Hagberg**

Tid: kl 17:30-19:00 den 27 november.

Plats: Pustervik

BÖCKER

En oväntad glänta

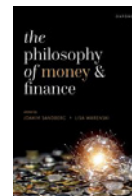
– Att ta vara på den existentiella dimensionen av

sin hälsa behöver inte vara svårt. Det kan handla om att hitta de små ögonblicken där mening och sammanhang finns. Att hitta något vackert och låta tanken vila där en kort stund. Att reflektera över vad som är väsentligt och hur vi kan prioritera klokt. Det menar Anders Rosengren, professor i molekylär medicin, som i sin bok tar avstamp i Tomas Tranströmers diktvärld.

Latin: Handbok i odödlighet

Hur gick det till när latinet blev ett världsspråk? Och hur kommer det sig att vi än idag fascinerats av ett språk som inte längre talas? Författaren och journalisten Karin Westin Tikkanen, docent i latin, tar oss med på en resa som flätar samman 2 500 år av europeisk historia, språkhistoria och idéhistoria. Från Roms grundande går färden via det romerska rikets och kristendomens utbredning, till renässansens nyväckta fascination för det klassiska arvet och nylatinets diktning och vetenskapliga rön, och vidare fram till vår egen samtid.

The Philosophy of Money and Finance

Hur kan en liten papperslapp i en plånbok ha ett värde? Hur kan så mycket makt ligga i de siffror som rullar över bankirernas datorskärmar? Vilken roll bör finansiella tillgångar och finansiella institutioner spela i våra liv och i samhället? Detta är en bok som undersöker frågor som rör pengars natur och grunderna för finansiella system. Författare är Joakim Sandberg, professor i praktisk filosofi vid GU samt Lisa Warenski, University of Connecticut.

Ska man studera språkhistoria i Göteborg?

I omkring två decennier har jag haft glädjen att undervisa i språkhistoria vid flera lärosäten i södra Sverige. I början släpade jag pärmar och papper från Lund till Helsingborg, Malmö, Kristianstad och Växjö, men sedan 2013 har jag bara haft studenter här på GU. Språkhistoria är ett intressant men krävande ämne, och många studenter tycker att det är lika bra att anmäla sig till omtentan direkt. Att studera äldre stadier av svenska och framför allt hur språket har förändrats ger förutsättningar för att förstå (och ibland till och med acceptera) dagens språkliga variation. Vi går igenom många sekel, många texter och många aspekter av språket under kursen för att studenterna ska få en helhetsbild av vad som har hänt med språket under historiens gång, och hur språket och samhället hänger samman.

Språkhistoria är alltså en grund för att förstå hur språket idag fungerar, och därför ingår kurser i språkhistoria i alla grundkurser i svenska, runt om i landet. Här i Göteborg har dock resurserna krympt betänkligt under senare tid. En femveckorskurs ska jag våren

2025 klara av med enbart 70 arbetstimmar för undervisning. Det innebär att det blir påfallande glest mellan föreläsningarna ... Man kan jämföra detta med högskolan i Halmstad, som ger en liknande kurs. Där får läraren 150 timmar för sitt arbete, vilket är mer än dubbelt så mycket. En student som läser språkhistoria i Halmstad får alltså betydligt bättre förutsättningar än en student som läser motsvarande kurs vid GU.

Som anställd vid GU förväntas man kanske att göra sitt bästa för att lyfta fram alla fördelar med vårt universitet, men å andra sidan finns det ju också krav på ärlighet och uppriktighet. Om en student står i valet och kvalet mellan att studera språkhistoria vid GU eller i Halmstad blir därför mitt svar att det sannolikt är bättre att välja Halmstad. Varför det är så stora skillnader mellan lärosätena är en annan fråga, och man kan bara hoppas att situationen förbättras framöver så att GU kan erbjuda samma goda villkor som högskolan i Halmstad.

Henrik Rosenkvist
PROFESSOR I NORDISKA SPRÅK

Minnesord

Jean-Baptiste Brunet-Jailly (1941–2024), före detta utländsk lektor i franska vid Göteborgs universitet, har avlidit i sitt hem i Frankrike.

Jean-Baptiste fick sin tjänst i Göteborg 1966. Han återvände 1984 till Frankrike där han blev lärare i svenska vid Université Lumière i Lyon. Han behöll dock kontakten med GU och 1998 startades ett samarbete mellan våra institutioner. En grupp studenter på grundkursen i franska tillbringade då större delen av höstterminen i Lyon och denna kurs är fortfarande efter mer än två decennier populär och eftertraktad av studenterna.

Jean-Baptiste var författare till flera läromedel, som ännu används, till exempel *Bien écrire, bien parler* (i samarbete med Gunnar von Proschwitz) och en lärobok i "explication de texte". Han var också en skicklig och stilsäker översättare från svenska och latin till

franska. Värt att nämna är att han enbart arbetade med författare som han ansåg vara värda att översätta, till exempel Sven Delblanc, Kjell Espmark, Klas Östergren. Det sista publicerade verket av honom är en översättning av Olaus Magnus, *Description des peuples du Nord*, Droz, 2023.

År 2000 blev Jean-Baptiste hedersdoktor vid Göteborgs universitet för sina insatser på olika områden.

Jean-Baptiste var en mycket framstående och inspirerande lärare och en högt uppskattad kollega. Hans undervisning gav en fantastisk överblick och ovärderliga kunskaper om de viktigaste franska litterära strömningarna och författarskapen genom tiderna.

Vi kommer att minnas honom med både glädje och saknad.

**Iah Hansén, Maria TS Sjögren,
Elisabeth Tegelberg**

Vad är det bästa med hösten?

– Att det är så mycket att göra på jobbet att jag knappt märker av den och att jag slipper stressa upp mig över att fönstren behöver putsas, det är ju ändå helt meningslöst. Jag låter mig inte luras av höstens färger, friska skogs promenader, mustiga viltgrytor och så vidare utan inväntar med tillförsikt december som är min absoluta favoritmånad.

Kristina Svensson

studievägledare, institutionen för litteratur, idéhistoria och religion

– Det bästa med hösten är att jag äntligen kan gå på i mina ullstrumpor igen. En promenad i skogen om hösten är oslagbart med alla färger, dofter och svampar.

Lotta Huldén

utbildningshandläggare, Utbildningsvetenskapliga fakultetskansliet

– Hösten ger ett lugn. Särskilt soliga dagar med vackra färger, krispighet i luften och jordiga dofter. Lägre temperaturer än på sommaren passar mig.

– Fastän det kan kännas mörkt så lyser mysig belysning och tända ljus upp hemma.

Pernilla Josefson

administratör, institutionen för litteratur, idéhistoria och religion

–För mig är det alla de vackra nyanserna av färger som träden exploderar i på hösten. Men även att hösten är så mysig. Tänd brasa, massa ljuslyktor, varma filtar och stickade kläder. Den perfekta tiden för att koppla av hemma.

Elin Lööv

projektledare högtider, evenemang och officiella besök, Kommunikationsenheten

Hackare hackar datorer, en social manipulatör hackar människor

I en värld där brandväggar, antivirus och kryptering skyddar våra

digitala liv, har cyberbrottslingar hittat en genväg - genom oss. Social engineering, eller social manipulation på svenska, är en metod där angripare manipulerar människor snarare än system för att komma åt känslig information, och det är en av de mest effektiva teknikerna i den digitala brottslingens arsenal.

Tänk dig följande situation: En man vill in på ett av GU:s många kontor och han uppträder stressat, pratar i sin mobil och ger sken av att han ska in på kontoret för ett viktigt möte. Han kanske också har famnen full av pärmar. En i personalen tycker synd om mannen, öppnar dörren

och släpper in honom. Han nickar ett tack och börjar målmedvetet gå bortåt i kontorets korridor. Efter en stund upptäcker personalen att flertalet datorer försvunnit; mannen har stulit dem. De har blivit utsatta för social manipulation; tailgating.

En social engineering-attack behöver inte vara stor eller innefatta våld eller hot om våld, tvärtom. En framgångsrik attack syns eller hörs inte och spelar på våra känslor. I exemplet ovan ville personalen enbart hjälpa till och släppte således in en obehörig.

Social engineering utnyttjar våra känslor och vår tillit. Ett klassiskt exempel är nätfiske, där ett falskt e-postmeddelande utger sig för att vara från din bank eller arbetsgivare och uppmanar dig att dela med dig av dina lösenord. Ofta är dessa meddelanden utformade för att skapa stress eller brådska - "Ditt konto är

spärrat! Klicka här för att återställa!" - och i panik klickar många utan att ifrågasätta.

Spear phishing tar detta ett steg längre. Här riktas attacken mot en specifik individ eller organisation, där angriparen har gjort sin hemläxa och vet detaljer om sitt mål. Det kan handla om att använda interna begrepp eller nämna kollegor vid namn för att skapa trovärdighet.

Människor är ofta den svagaste länken i säkerhetskedjan. Vi litar på e-post från bekanta avsändare, öppnar länkar utan att tänka och delar med oss av information i tron att vi hjälper någon. Cyberbrottslingar använder denna tillit som sitt främsta vapen. De spelar på våra känslor - rädsla, brådska, nyfikenhet - för att få oss att släppa garden. Social engineering kan vara mycket effektivt eftersom det riktar sig mot den mänskliga faktorn, och det kräver medvetenhet och

utbildning för att skydda sig mot dessa typer av attacker. Vi människor har enklare att falla för manipulation än tekniska system.

Den bästa skyddsmekanismen mot social engineering är ökad medvetenhet och praktiska säkerhetsrutiner.

- Dela inte ut känslig information, den kan användas i ett större sammanhang.
- Ifrågasätt när det känns som att något inte stämmer. Ser du en person du inte känner i våra lokaler, fråga om du kan hjälpa till.
- Använd säkra kommunikationskanaler och verifiera identiteten på okända kontakter.
- Rapportera misstänkta händelser och incidenter.
- Koppla på multifaktorsautentisering där det går och använd en lösenordshanterare. Genom att tänka efter, ta det lugnt och ifrågasätta bidrar du till en stark säkerhetskultur på universitetet.

Vill du nå makthavare med din forskning?
Strategiskt stärka samverkan
i tider av samhällsomvälvningar?

Vi utvecklar tillsammans
jonseredsherrgard@gu.se

JONSEREDS HERRGÅRD

GÖTEBORGS
UNIVERSITET

Utsikten

Fönstret vid mitt skrivbord

vätter mot Tidan, den breda å som rinner genom Mariestad. Här finns ena halvan av institutionen för kulturvård (den andra halvan finns i Göteborg) med dels kandidatutbildningar inom bygg- och trädgårdshantverk, dels Hantverkslaboratoriet. I angränsande lokaler bedriver Mariestads kommun flera hantverksinriktade YH-utbildningar, som kulturmåleri och fönsterhantverk.

Från fönstret har jag en utsikt starkt präglad av årstidernas växlingar. Vid strandkanten växer bland annat en vacker pil som sträcker sig ut över vattnet. Så här års gyllene, om några veckor avlövad. Nedanför fönstret står ett par äldre äppelträd som under september gläder oss med frukt av sorterna åkerö och melon. Där finns också en rabatt med kulturväxter från Västergötland och Värmland som ingår i det lokala klonarkiv, kopplat till Nationella genbanken, som institutionen ansvarar för.

Lite till höger, utanför fotot, finns en gångbro. Där passerar många människor varje dag, inte minst

studenter på väg till och från trädgårdsmästeriet och murhuset. På fotot är en av mina kollegor, Jonny som undervisar i murhantverk, på väg till kontoret efter ett lektionspass. På en stor stensatt holme i Tidan ligger Marieholm, det tidigare länsresidenset, där trädgårdsstudenterna är engagerade i skötseln av den gröna kulturmiljön.

Det är inte alltid jag är på min arbets-

plats eftersom jag långpendlar från södra Dalarna. Men så ofta jag kan försöker jag vara där. Jag trivs verkligen i den fina miljön - och med jobbet, studenterna och arbetskamraterna.

Helena Kåks

Lektor i kulturvård med inriktning mot trädgårdens och landskapsvårdens hantverk Göteborgs universitet Mariestad

Hur har svensk skolutbildning utvecklats övertid?

Hur påverkas skolrelaterad prestation, stress, och motivation av olika förutsättningar? Dessa frågor och många fler kan undersökas med hjälp av UGU-data.

UGU står för "Utvärdering Genom Uppföljning" och är en av landets största longitudinella studier inom utbildningsområdet och landets största enkätstudie om skolan. Vår studie består idag av 11 födelsekohorter 1948-2010. Varje kohort består av cirka 10 000 elever samt deras

vårdnadshavare och lärare som tar del av våra enkätundersökningar. Forskare med bakgrund inom pedagogik, psykologi, ekonomi och statsvetenskap använder UGU-data för att studera utvecklingen i svensk skola och arbetsmarknad.

Den 27-28 november är det dags för UGUs första konferens! Forskare från olika discipliner kommer att presentera forskning baserad på UGU-data och även andra datakällor kommer att presenteras

som till exempel Tvillingregistret och REWHARD (forskning om sociala relationer och hälsa). Konferensen äger rum på Pedagogen på Göteborgs universitet. Konferensen är avgiftsfri och vi bjuder på fika under konferensdagarna.

Anmäl er här

Utvärdering Genom Uppföljning

AVSÄNDARE:
GU JOURNALEN
GÖTEBORGS UNIVERSITET
BOX 100
405 30 GÖTEBORG

Ögonblicket

Foto: Johan Wingborg

▲ Var? Vem? När?

- Främre rad: Massume Zaki, Lucas Gonzalez, Emelie Olsson och Veronica Daver Ideböhn.
Bakre rad: Richard Squibb, Raimund Feifel.
- Attohallen, Göteborgs första facilitet för attosekundslaser.
- Onsdagen den 9 oktober 2024.

▲ Kort beskrivning

- Den här dagens forskning går ut på att mäta hur lång tid det tar för en elektron att lämna en negativt laddad jon, det vill säga ett kvantsystem som har en (eller flera) elektroner för mycket. Det är ett unikt projekt i sig. Förra årets Nobelpris handlade om den typen av mätningar på neutrala kvantsystem som idag görs på många laboratorier i världen, berättar Raimund Feifel, professor i fysik.

- Det nya projektet går ut på att mäta

på dynamiska förändringar av elektronstruktur i ett kvantsystem som exempelvis en molekyl när en elektron har avlägsnats, alltså när en laddning tagits bort. Man vet sedan tidigare att de resterande elektronerna (negativa laddningar) kommer att anpassa sina lägen när en elektron har tagits bort - en process som kallas för relaxation av elektronstrukturen. Men hur detta sker på ett dynamiskt sätt är en helt öppen fråga, som det nya projektet förväntas ge svar på.